

A Tan Kapuja

Lángra lobbant a szikra

*Emlékkönyv
a buddhizmus magyarországi
meghonosítóiról*

LÁNGRA LOBBANT A SZIKRA
Emlékkönyv
a buddhizmus magyarországi
meghonosításáról

Lángra lobbant a szikra

EMLÉKKÖNYV

A BUDDHIZMUS MAGYARORSZÁGI MEGHONOSÍTÓIRÓL

Szerkesztette
Kalmár Csaba

Budapest, 2004
A Tan Kapuja Buddhista Egyház

Copyright © *A Tan Kapuja Buddhista Egyház*

ISBN 963 216 481 4

Felelős kiadó: *Mireisz László*,
A Tan Kapuja Buddhista Egyház vezetője
Borítóterv, tördelés, nyomdai előkészítés: *Dobosy Antal*
Nyomdai munkák: *Vinzce Nyomda, Szolnok*

*A címlapon A Tan Kapuja Buddhista Egyház
tulajdonában lévő Manydzsusrí szobor részlete látható.*

Tartalomjegyzék

Előszó (<i>Mireisz László</i>)	7
--	---

ÉLETRAJZOK

Kőrösi Csoma Sándor (<i>Horányi Gábor</i>)	13
Duka Tivadar (<i>Horányi Gábor</i>)	15
Hopp Ferenc (<i>Ferenczy Mária</i>)	18
Mednyánszky László (<i>Mireisz László</i>)	21
Hollósy József (<i>Mireisz László</i>)	24
Stein Aurél (<i>Horányi Gábor</i>)	27
Schmidt József (<i>Mády Zoltán</i>)	29
Lénárd Jenő (<i>Magyar Életrajzi Lexikon</i>)	36
Az igazi Trebitsch: Csao Kung apát (<i>Farkas Attila Márton</i>)	37
Sass-Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet (<i>Bethlenfalvy Géza</i>)	42
Felvinczi Takács Zoltán (<i>Horváth Tibor</i>)	49
Baktay Ervin (<i>Felvinczi Takács Zoltán</i>)	51
Hamvas Béla (<i>Dúl Antal</i>)	57
Fábri Károly (<i>Bethlenfalvy Géza</i>)	63
Hatvany Bertalan (<i>Sári László</i>)	66
Ligeti Lajos (<i>Horányi Gábor</i>)	70
Tamkó Sirató Károly (<i>Tóth Gyula</i>)	72
Téchy Olivér (<i>Puskás Ildikó</i>)	75
Kovács György (<i>Farkas Attila Márton, Nagy Zoltán</i>)	77
Dr. Hetényi Ernő, Láma Dharmakírti Padmavadzsra (<i>Kalmár Csaba, Ferenczy Éva</i>)	83
Dr. Rács Géza (<i>Rács Márta</i>)	89
Miklós Pál (<i>Hidvégi Máté, Kicsi Sándor</i>)	92
Tókei Ferenc (<i>Ecsedy Ildikó</i>)	98
Tóth Edit (<i>Bethlenfalvy Géza</i>)	102

Patai István (<i>Farkas Attila Márton</i>)	104
Ecsedy Ildikó (<i>Kalmár Éva</i>).....	108
Zeisler István, Szenku Mokusó (<i>Yvon Bec</i>).....	112
Szerb János (<i>Sárközi Alice</i>).....	117
Bánfalvi András (<i>Kalmár Csaba, Kárpáti Ildikó</i>).....	120
Horváth Zoltán (<i>Nagy Zoltán</i>).....	123

Előszó

Őszentsége a XIV. Dalai Láma a Buddha parinirvánájának 2500. évfordulója alkalmából 1956. november 29-én Újdelhiben megtartott szimpóziumon a következőket mondta: „A Fényességes Buddha egyik szútrájában megjövendölte, hogy 2500 esztendővel a parinirvána után a Dharma a »vörös arcú emberek földjén« is ragyogni fog. A tibeti bölcsek ezt a jóslatot valamikor saját hazájukra vonatkoztatták, de egyikük, Srí Szakja másképpen magyarázta a kinyilatkoztatást. Szerinte a jóslat Európára utal, ahol a Dharma szintén ragyogni fog. Ennek bizonyos jeleit már most is tapasztalhatjuk.”

S valóban, a jóslat igaznak bizonyult, mert a XX. században a buddhizmus Európában is fejlődésnek indult és a Dharma fénye felragyogott a Kárpát-medencében is.

Európában a buddhizmus először a Buddha legendájának átdolgozásában jelenik meg. A középkorban egy népszerű vallásos legenda, a *Barlám és Jozafát* a Buddha életét ülteti át keresztény közegbe, s ezt görögül, latinul és a Kazinczy-kódexben magyarul is kinyomtatják. A buddhizmus filozófiáját később Schopenhauer, Hartmann, Nietzsche és mások építik be filozófiájukba, a zenében Wagner Parsifalja, az irodalomban Edwin Arnold költészete, Viktor Widmann eposza, Hornstein drámája is merít a buddhizmusból. A XX. században azután egyre több keletről jött buddhista tanító hozza Európába és Amerikába a buddhizmus tanításait és különböző irányzatait. Ezeknek az elmúlt évszázadban számos nyugati követője és beavatott tanítványa akadt, s mára a buddhizmus nyugaton is olyan világvallássá fejlődött, amely egyre több vallásos gyakorlóra, kutatóra és támogatóra talált.

Minden valószínűség szerint már a honfoglalás előtti magyarság is kapcsolatba kerülhetett vándorlásai során a buddhizmussal, bár erről konkrét adatok nincsenek.

A *Barlám és Jozafát* mellett a Mátyás király udvarában tevékenykedő Galeotto Marzio írásaiban is megtaláljuk a buddhizmus ismereteinek nyomait. A Buddha tanításával kapcsolatba kerülő első magyar, az első „nyugati tanítvány” Kőrösi Csoma Sándor volt. Őt követték Mednyánszky anyai nagyapja, Szirmay Boldizsár, aki nagyúri magányában jelentős terjedelmű, összefüggő elméleti munkát írt – Közép-Európában feltehetően elsőként – a buddhizmusról (mindössze ennyit lehet tudni róla), majd Hollósy József, Mednyánszky László, és később a XX. század második felében Dr. Hetényi Ernő és a többiek, akik ilyen vagy olyan módon találtak rá a Dharma ösvényére, megismerték, tanulmányozták, továbbadták, és legtöbb esetben életükben meg is valósították.

Ebben a kötetben azoknak az elhunyt magyar buddhista mestereknek, tanítóknak, orientalista kutatóknak, íróknak, költőknek az életrajzi adatait gyűjtöttük össze, akik a buddhista vallás és kultúra területén hozzájárultak ahhoz, hogy a buddhizmus Magyarországon meghonosodjon, meggyökeresedjen és életerős fává növekedjen.

978-ban indiai panditok érkeztek Tibetbe, hogy a Dharmát megerősítsék. Ezt az időszakot tekintik a tibetiek a buddhizmus reneszánszának, melyet a következő szavakkal írtak le: „Keleten újra lángra lobbant a nyugatról fúvó szél hátán érkező szikra.” Napjainkra elmondhatjuk, hogy Európa közepén is lángra lobbant a keletről fúvó szél hátán érkező szikra. Mi, buddhisták örök hálával tartozunk azoknak, akik segítettek ezt a lángot felgyulladni, fenntartani. Emlékük adjon nekünk erőt ahhoz, hogy az általuk megkezdett munkát továbbvigyük, és a buddhizmus egyetemes értékeit a magunk és minden lény javára itt, a Kárpát-medencében meghonosítsuk, hogy a Dharma fénye világítsa be ezt a földet.

Mireisz László

Munkánk fogyatékoságaival tisztában vagyunk, és reményeink szerint a következő, javított és kiegészített kiadás már jóval kevesebb kívánnivalót hagy maga után. A kezdő lépés viszont megtörtént, és ennek örömét remélhetőleg nem csak mi, a készítők érezzük, hanem minden, kiadványunkat érdeklődéssel lapozó Olvasónk is. Tisztünk, hogy – a nekrológírók mellett – szívből megköszönjük mindazok segítségét, akik ilyen vagy olyan formában hozzájárultak az *Emlékkönyv* elkészültéhez. Név szerint: Bethlenfalvy Géza, Bincsik Mónika, Fajcsák Györgyi, Fehér Sándor, Kardos Tatjana, Orosz Gergő, Papp Ágnes, Szabó Krisztina, Tóth Gyula, Tóth Zsuzsanna és Ullrich Gergely.

Kalmár Csaba

Életrajzok

Kőrösi Csoma Sándor

1784–1842

1784-ben született a háromszéki székely faluban, Kőrösön, amely később tiszteletére felvette a Csomakőrös nevet. Apja, a háromszéki határőrség káplárjaként tevékenykedő Csoma András beíratta fiát a híres nagyenyedi Bethlen-kollégiumba szolgadiáknak. Itt nem csak szorgalmával és tehetségével tűnt ki, hanem puritán, szinte aszketikus életmódjával is. A kollégium elvégzése után ösztöndíjjal a göttingeni egyetemen tanult tovább, ahol keleti nyelvtudományokkal foglalkozott. Papnak készült, de legnagyobb elhatározása az volt, hogy felkutassa a magyarok ázsiai rokonait.

Választott útján 1819-ben indult el Nagyenyedről, teljesen egyedül, igencsak kevés pénzzel a zsebében. A Vöröstoronyi-szoroson keresztül hagyta el Erdélyt, és először Isztambulban töltött hosszabb időt, hogy a török nyelvet elsajátítsa, majd Alexandriába utazott, hogy az arab nyelvet is megtanulja, de az akkoriban dühöngő pestisjárvány miatt

kénytelen volt továbbutazni Szíriába. Bagdadból Perzsia fővárosába, Teheránba ment, ahol megtanulta a perzsa nyelvet. Innen észak felé, a Turáni-alföldön keresztül Belső-Ázsiába igyekezett, hogy megtalálja az ujjur népet, melyet a magyarok közeli rokonainak tartott. Az orosz haderő előrenyomulása miatt azonban megváltoztatta tervét: Afganisztánon keresztül Indiába utazott, hogy Tibeten át juthasson el Mongóliába. Egészen a nyugat-tibeti Ladakhig jutott el.

1822-től 1832-ig a Ladakh tartományban lévő zanglailamakolostorban, majd Phuktálban és Kanamban kegyetlen nélkülözések közepette megalkotta a tibeti szótárt és nyelvtant. 1832 és 1836 között a Bengáli Ázsia Társaság meghívásának eleget téve Kalkuttában élt, és itt tette közzé nyelvészeti kutatásainak eredményeit 1834-ben, mellette pedig az Asiatic Society könyvtárosaként dolgozott. Összesen tizenhat ázsiai és európai nyelven állított össze szójegyzékeket. 1836 és 1842 között visszatért eredetileg kitűzött céljához, és ismét a magyar őshazakutatás került tevékenységének középpontjába. Ennek érdekében igyekezett tibeti fővárosba, Lhászába eljutni, hogy megismerkedhessen az ottani híres könyvtár anyagával. 1842 tavaszán indult útnak, de csak a Terai-vidékig jutott el, mert a szervezetén elhatalmasodó malária 58 éves korában végzett vele.

Dardzsilingi sírjára az Asiatic Society állíttatott sír-emléket. A szabáthui határállomás kérésére írott életrajzát Lóczy Lajos találta meg Kalkuttában, nagy tisztelője, Baktay Ervin pedig felkeresve indiai és tibeti életének főbb állomásait összegyűjtötte a még róla fellelhető adatokat, és főbb lakóhelyeit emléktáblákkal jelölte meg. Kőrösi Csoma Sándor nem csak a XIX. század egyik legjelesebb magyar hazafia és orientalista tudósa volt, hanem a tibeti szótár és nyelvtan megalkotásával az egyetemes emberi kultúrát is jelentős mértékben gazdagította.

Horányi Gábor

Duka Tivadar

1825-1908

Duka Tivadar a felvidéki Dukafalván született 1825. június 22-én. Szülei középbirtokos nemesek voltak. Iskoláit Sárospatakon és Eperjesen végezte, majd az Eperjesi Jogakadémia hallgatója lett. Tanulmányait befejezve 1845-ben Pestre jött, és joggyakornokként helyezkedett el egy irodában. Ügyvédi vizsgáját 1846-ban tette le, majd a kerületi táblánál vállalt állást. Kitört az 1848-as forradalom, és megalakult az első felelős magyar kormány. Duka a Pénzügyminisztériumban lett tisztviselő. Hamarosan jelentkezett nemzetőrnek. Egységével előbb Parendorfban állomásozott, majd Lipótvárra helyezték át őket. Részt vett a vesztes schwechati csatában, ahol Görgey Artúr felfigyelt bátorságára, és segédtisztjévé fogadta. Duka Tivadar hadnagyi rangban a VII. hadtesthez került. A szabadságharc alatt végig kitartott Görgey tábornok mellett. Fővezéri titkárként és hadsegédként ő tartotta a kapcsolatot a kormánnyal. A világosi fegyverletétel során tábornokával együtt került hadifogságba, ahonnan hamarosan megszökött, és Drezdába menekült. Nem maradt sokáig a szászországi városban. 1849 decemberében már Párizsban találjuk.

Mivel Magyarországon szerzett jogi végzettségével állást nem remélhetett Franciaországban, s a hazatérésre a szabadságharcban betöltött szerepe miatt nem gondolhatt, Londonba utazott, ahol a Szent György Kórház növendékeként orvosi tanulmányokat kezdett. Útjára Türr István is elkíserte. Mivel egyáltalán nem tudott angolul, némettanári állást vállalt egy középiskolában, s a tanítás közben sajátította el vendéglátói nyelvét. A tanulásról és a megélhetésről egyszerre kellett gondoskodnia.

Tanára, Joseph Pollock - miután megismerte múltbéli katonai pályafutását - Duka Tivadart édesapja, Sir Pollock

tábornagy figyelmébe ajánlotta. 1853 decemberében Duka megkapta orvosi diplomáját, s ezzel együtt átvehette katonai orvosi kinevezését is. Az indiai bengáli hadsereghez rendelték, századosi rangban.

Szolgálatát 1853. december 1-jén kezdte meg. Először Bengálban látott el tábori orvosi feladatokat, majd a gangeszmenti Monghir főorvosa lett. Feladatának tekintette jeles honfitársának, Kőrösi Csoma Sándornak nyomait felkutatni Indiában. Ezirányú fáradozását, valamint orvosi és földrajzi tanulmányait elismerve 1863-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Az igazoló oklevelet 1864-ben, első hazalátogatása alkalmával vehette át. (Ekkor meglátogatta klagenfurti száműzetésében Görgey Artúr tábornokot is.)

1866-ban a Himalája lábainál elterülő Szimlába került, majd 1870-től Dardzsiling kormányzójaként folytatta pályafutását. 1874-ben leszerelt és ezredesi rangban nyugdíjba vonult. 1877-ben végleg visszatért Londonba, majd egy dél-angliai kisvárosba, Bournemouthba költözött, s ott hunyt el 1908-ban.

1925-ben, a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 100. évfordulóján a Brit Akadémia köszöntőlevelet küldött Budapestre. Ebben öt magyar tudós nevét emelték ki, mint azon fontos személyekét, akik - az angol nézőpont szerint - a legtöbbet tettek az egyetemes tudományosság szempontjából. Ezek a következők voltak: Kőrösi Csoma Sándor, Vámbéry Ármin, Stein Aurél, Goldziher Ignác és Duka Tivadar.

BAKTAY ERVIN DUKA TIVADARRÓL

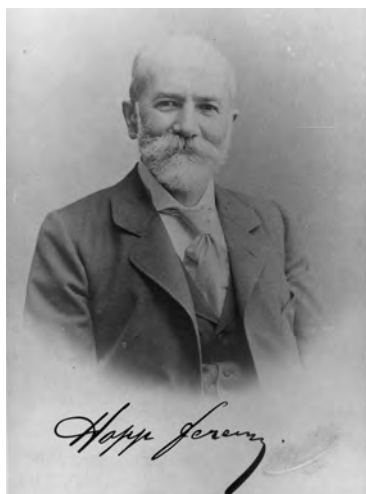
„Duka Tivadar - aki 1848-49-ben a legnagyobb magyar katonának, Görgey Arturnak segédtsíjtje és kedvence volt, majd néhány évvel a szabadságharc után hontalan vándorlásaiban Indiába jutott s ott, mint orvos előkelő állást nyert brit-indiai szolgálatban - hézagpótló feladatra vállalkozott,

amikor megírta Kőrösi Csoma Sándor életrajzát. Ez nem volt könnyű munka. Csupán feldolgozatlan, rendezetlen kéziratgyűjtemény állt rendelkezésére. Csoma jelentései a brit-indiai kormány közegeihez s a Bengáli Ázsiai Társasághoz; néhány levele és még egypár jelentés vagy levél, amelyekben Csoma tisztelői, kortársai róla megemlékeztek. Csoma különös, mondhatni külön ember volt, ehhez hozzájárult szinte hihetetlen szerénysége, amely megakadályozta abban, hogy leveleiben és jelentéseiben magáról, útjairól és céljairól néhány szűkös megjegyzésen kívül említést tegyen. Annál dicséretesebb, hogy Duka e hiányos anyagból is kitűnő és a lehetőségig kimerítő művet írt. Természetesen nem kerülhette el, hogy az életrajzban hézagok, hiányok mutatkozzanak, amelyeket csak abban az esetben pótolhattott volna, ha módjában áll személyesen utánajárni a Csoma tibeti életére vonatkozó adatoknak, felkeresve azokat a helyeket, ahol a székely tudós éveket töltött, távol a civilizált világtól, tanulmányaiba elmerülve. Duka, akit hivatalos elfoglaltsága lekötve tartott Indiában, nem vállalkozhatott ilyen felderítő útra. Nemcsak hogy nem hibáztatható az elkerülhetetlen hiányok miatt, hanem ellenkezőleg, eléggé nem méltányolható érdemeket szerzett munkájával.”

Horányi Gábor

Hopp Ferenc

1833-1919

A világotató optikus, műgyűjtő és mecénás Fulneken, Morvaországban született 1833. április 29-én, egy sokgyermekes, morvaországi kántortanító családjában. 1845-ben rokonok révén Pestre került, optikusinasnak a Calderoni céghez. Segédlevelének megszerzése után külföldre ment szakmai gyakorlatot szerezni. Két évi bécsi, majd négy évi egyesült államokbeli tartózkodás után tért vissza Pestre (1861), betársult mestere cégébe, amelyet később (1864) egészen átvett és jelentős mértékben továbbfejlesztett. Megtartotta a már bevezetett Calderoni és Társa nevet, az optikai profil mellé - az Eötvös-féle tanügyi reformok idején - meghonosította Magyarországon a tanszer- és iskolai szemléltetőeszköz-gyártást (1870 körül). Szakmai tevékenysége ötvenéves jubileumán ezért a tevékenységéért kapott Ferenc József Lovagrend-kitüntetést (1895). Értékesítette

és propagálta a gyorsan fejlődő új találmány, a fényképezés eszközeit és anyagait is.

A cég virágzása lehetővé tette, hogy ötvenéves kora után kedvtelésből, a természettudományok és a földrajz, a távoli népek élete és a technika fejlődése iránti érdeklődésből utazzék. Meglátogatta a világhiállításokat, körutazást tett a Földközi-tengeren, elutazott Nyugat-Afrikába, ahol meglátogatta a kongói vasutat, és további, kisebb-nagyobb utazások mellett 1882 és 1914 között ötször körülutazta a Földet (1882–83-ban, 1893–94-ben, 1903-ban, 1905-ben és 1913–14-ben). Utazásairól beszámolt a Magyar Földrajzi Társaság ülésein; több úti beszámolója nyomtatásban is megjelent, ezeket gyűjtött és saját készítésű fényképeivel illusztrálta.

Eleinte emléktárgyakat vásárolt; az ásványoktól a mívés fegyverekig, a technikai érdekességektől a különös használati tárgyakig és remek dísz tárgyakig mindent megvett, ami felkeltette érdeklődését. Figyelme fokozatosan fordult a magas művészet és a tudatos műgyűjtés, ezen belül a keleti művészet és díszítőművészet felé. Különösen az emberi kézügyesség teljesítményeit, a finom faragásokat és távol-keleti lakk munkákat értékelte. Az Iparművészeti Múzeumban megrendezett Amateur Gyűjtemények Kiállításán 1907-ben már a legnagyobb keleti anyaggal szerepelt, bár magát nem tekintette szakértőnek. Később (1913-tól) művészettörténész, Felvinczi Takács Zoltán segítségét is igénybe vette a gyűjtemény gyarapításánál, rendezésénél.

Mecénási tevékenysége igen szerteágazó: tárgyaiból adott kölcsön kiállításra és ajándékozott is közgyűjteményeknek, de utazásai során szakemberek kérésére saját pénzén a helyszínen vásárolt is tárgyakat, például a Műegyetem Geológiai Tanszékének ásványokat, a Magyar Nemzeti Múzeum ókori osztályának egy karthágói (pun) kerámia-gyűjteményt (ez ma is látható a Szépművészeti Múzeumban). Rendszeresen támogatta a Magyar Földrajzi Társaságot és számos más, tudományos és társadalmi egyesületet,

mind választott hazájában, Magyarországon, mind szülővárosában, Fulneken. Régi optikai és csillagászati műszerekből álló szakmai gyűjteményét a Meteorológiai Intézet Asztrofizikai Múzeumára, fotógyűjteményét a Magyar Földrajzi Társaságra hagyta (mindkettő megsemmisült a második világháború idején).

Végrendeletében legfontosabb gyűjteményét, a több mint négy és fél ezer darab, túlnyomórészt keleti műtárgyat villájával és kertjével (Bp. VI., Andrássy út 103.) együtt az államra hagyta, kelet-ázsiai művészeti múzeum alapítása céljából. Az anyag erősségei a drágakő-, elefántcsont-, nemesfa- és lakkfaragványok, rekeszománcok, bronz használati és dísztárgyak, a japán lakktárgyak. De megtalálható közöttük a buddhista művészetnek nem egy olyan alkotása is (Japánból, Kínából, Thaiföldről), amelyeknek ma is kiemelkedő helye van az azóta ötszörösére gyarapodott gyűjteményben.

Hopp Ferenc Budapesten halt meg 1919. szeptember 9-én. A köztisztelőben álló polgárról elmondhatjuk, hogy szinte népmesei karriert futott be, és – a legnagyobbakhoz hasonlóan – közintézményt hozott létre a magánvagyonából. Ez a közintézmény mindmáig működik, és érdemben járul hozzá a keleti művészet és tárgykultúra hazai megismertetéséhez.

Ferenczy Mária

Mednyánszky László

1852-1919

Mednyánszky László a századforduló magyar festészetének legtermékenyebb és legtalányosabb alakja. Felvidéki arisztokrata családból származott, de javait elosztogatta, s maga az anyagiakkal mit sem törődött. 3-4000 olajfestményre és több ezer grafikára becsült életművének nagy része külföldön vagy idehaza lappang, illetve magángyűjteményben van. Ennek egyik oka, hogy művei csak addig érdekelték, amíg el nem készültek, s boldog volt, ha modelljei valamelyikén segíthetett velük. Modelljei főként egyszerű parasztleányok, cigányok, kocsisok, katonák, koldusok és a külvárosok „kétes egzisztenciái” voltak.

1872-től a müncheni festészeti akadémia növendéke volt. 1873-75 között a párizsi École des Beaux Arts-on I. Pilsnél tanult. 1877-ben kiállították egyik képét a párizsi Szalonon. 1884-ben Budapesten bérelt műtermet, és ettől kezdve rendszeresen részt vett a Műcsarnok tárlatain. 1889-

től 1892-ig ismét Franciaországban tartózkodott. 1892 őszén Máramarosban készített tájvázlatokat Feszty Árpád körképéhez. 1896 nyaratól 1897 őszéig ismét Párizsban tartózkodott, 1900-ban Galíciában, 1901-ben az Adria vidékén, majd négy évig Bécsben dolgozott. Ez idő tájt készült képeit ismét sötét színárnyalatok, sűrű fényárnyékhangulatok jellemzik, melyek csak 1909 körül oldódnak újra világosabb tónusúvá. 1905-től 1911-ig Budapesten élt, ezután visszatért Bécsbe. A háború kitörése idején ismét Budapesten tartózkodott, s harctéri rajzolóként bejárta Galíciát, Szerbiát és Dél-Tirolt.

Mednyánszky 1892 őszén érkezik Máramarosba, ahol Feszty Árpád körképének tájvázlatain dolgozik, s ahol ekkor már Hollósy József – aki 1893-ban megjelentette a *Buddhista Káté* című munkáját – vezetésével egy buddhista kör alakult ki. Ennek és a Feszty Árpádné baráti körének – melynek Gárdonyi Géza is tagja volt – köszönhetően a buddhizmus tanításai mélyen megérintik Mednyánszkyt, olyan nyira, hogy életét a továbbiakban ennek az eszmerendszernek szenteli.

1904-ben a *Művészet*ben írja róla Malonyay Dezső:

„Szerencséjére a mi művészünknek is, éppen abban az időben kezdett terjedni az a modern bölcselkedők egyoldalú tanainál tisztultabb, tárgyilagosabb s az egész mindenséget inkább felölelő világfelfogás, amely brahmán buddhisztikus tradíciók révén szivárgott Európába.

Tárt karral fogadta Mednyánszky.

Hisz ez a világfelfogás az, amelyre azok áhítozhatnak, akik mindent szeretettel akarnának felölelni, s akik a küzdelmet szeretik annak legkülönfélébb lehetőségeiben.

Fantasztikus volna ez a hitvallás, ha nem éppen az evolúció képezné sarkalatos alapföltételeit. Amit Darwin az univerzum általunk ismert kis részére nézvést megállapított, azt a brahmán buddhizmus az egész mindenségre dúsan kiterjesztve nyújtja; ebbe belefér Nietzsche, Tolsztoj (már például a határokat vonó Spencer karjai közt mily

kevés fér el az egészből!), de ők is csak egy-egy csepp a gondolatok és eszmék ama nagy óceánjában.

Talán még általánosan nemigen adunk róla számot magunknak, de a nekünk új világnézet hatása már érezhető, úgy az európai irodalomban, mint a művészetek terén.

Nálunk a piktor Mednyánszky az első képviselője. Ma még sok zavart okoz. Összebonyolítja a megszokott következtetéseket, rombol az útszélivé sablonosodott szimbólumok között, s az új következtetések módját még nem sajátították el a gondolkozók, a művészek, bár folyik már a lázas keresgélés új formulák s új szimbólumok után, hogy néhány tömör szóval vagy még egyszerűbb jellel a fogalmak egész sorozatát közvetíthessék.”

A korabeli tudósító még csak homályosan látta azt, amit ma már egyértelműen megállapíthatunk: Mednyánszky az első volt azok között, akik a buddhista szellemiséget művészetükben a nyugatiak számára közvetítették, nem szavakkal, nem is valamilyen új formavilággal, hanem a színek játékával, a témák kiválasztásával és – Mednyánszky esetében különösen igaz ez – az egész életükkel.

Mireisz László

Hollósy József

1860–1898

A magyarországi buddhizmus első képviselője, aki menedéket vett buddhista volt, s akitől a buddhizmus magyarországi megjelenését számítjuk, Hollósy József volt. Az általa lefordított és kiadott *Buddhista Káté* megjelenését (1893) tekinthetjük a magyarországi buddhizmus kezdetének. Eszerint jelenleg a Dharma Magyarországon való megjelenésének 111. esztendejét éljük. Méltán nevezhetjük Hollósy Józsefet Kőrösi Csoma Sándor után a második magyar bódhiszattvánnak.

Hollósy József a Hollósy család harmadik fiaként, Ferenc és Simon öccseként jön a világra 1860-ban. A gimnázium hét osztályát Máramarosszigeten végezte, majd a budapesti Mintarajztanodában, később a müncheni képzőművészeti akadémián tanult Gabel tanítványaként. 1880–84 között ösztöndíjas Münchenben. A továbbiakban Bincsik Mónika *Hollósy József* című munkájából idézünk: „Alaposan körüljárva a kérdést, a Hollósy fivérek arra a következtetésre jutottak, hogy ha a »tisza vízhez« akarnak eljutni, Münchenből sürgősen távozniuk kell. József ekkor Olaszországba utazott, ahol a műemlékeket tanulmányozta, de amikor 1884-ben betegeskedése miatt szülőföldjére visszatérni kényszerült, már nem az ígéretes tehetségű ifjú festő érkezik haza, hanem az indus filozófiában elmélyedt bölcs, aki egy anekdota tanulsága szerint bátyja egyik képét – Krisztus levétele a keresztről – heves indulatában, keresztény tárgya miatt szétvagdalta.”

A buddhizmussal Hollósy József valószínűleg Münchenben ismerkedett meg, itt már korábban számottevő buddhista közösség alakult ki. (Erre utal az is, hogy németből fordított.) Első megjelent munkája: *Buddhista*

Káté, bevezetésül Gótamó Buddha tanához. A délvidéki buddhisták szent iratai után az európaiak használatára összeállította és jegyzetekkel ellátta Szubhádra Bhiksu.

„A *Káté* első kiadása 1893-ban Máramarosszigeten jelent meg, majd az érdeklődésre való tekintettel 1901-ben másodszer is kiadták. A mű nagy visszhangot keltett és pozitív kritikát kapott, ami jól jellemzi a korhangulatot... A *Kátét* Jókai Mór is ismerte, sőt *A mi lengyelünk* című regénye *Buddhisták Magyarországon* című fejezetébe beillesztette a benne foglaltakat... 1897-ben jelent meg Félix álnéven Farnos Dezső *A Buddhista Káté* című édeskés ízű regénye Nagyenyeden, melyben néhány rejtett utalás magára a *Káté* szerzőjére, Hollósy Józsefekre is vonatkozhat, habár szigorú életrajzi egyezések nehezen lennének kimutathatók. (Az eredeti *Kátét* Henry Olcott állította össze 1887-ben, burmai gyerekek oktatására. Formájában a keresztény katekizmusok kérdés-felelet sémáját követi. Hollósy József előszavát követően tárgyalja a mű a Buddha életét, a Tant és a Kiválók testvériségét, gyakran párhuzamba állítva a Buddhát Krisztussal.)

Hollósy József második munkája a *Buddha mondák* című könyv volt, mely 1896-ban jelent meg Máramarosszigeten. Ez Karl Eugen Neumann *Zwei Buddhistische Suttas* című művének fordítása, s három szuttát tartalmaz: *Az aszkétaság gyümölcsének szuttája*, *A kínszenvedés nagy szuttája*, *A rossz és a jó asszony története*, valamint a végén a *Dhammapadából* való verspárok következnek. A *Dhammapada* fordításának befejezésében korai halála akadályozta meg.”

Hollósy József bátyja, Simon, utolsó korszakában az általa alapított nagybányai festőiskolában a Buddha tanait igyekezett ötvözni a magyar hagyománnyal. Természetfelfogásában is fellelhetők a buddhista hatások. Magát olyan „vezető”-nek, azaz mesternek nevezte, akiben „a buddhizmus inkább megerősítette korábbi meggyőződését, mintsem megváltoztatta volna” (*Nyugat*, 1918, 24. sz.).

Érdekes az is, hogy a harmadik fiútestvér, Hollósy István, akit Máramarosszigeten közjegyzőként, neves íróként tartottak számon, 1913-ban megjelent könyvében – *Magyarország őslakói és az oláhok eredete, tekintettel a nemzetiségi kérdésre és a magyarság történelmi hivatására* – sok helyen hivatkozik a „buddhista elvek”-re.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Felvinczi Takács Zoltán, a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum első igazgatója, valamint a későbbi Buddhista Misszió és a Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet munkatársa, Hollósy Simon tanítványa volt, vagy hogy az Indiába elvándorolt Sass-Brunner Erzsébet férje és mestere, Sass Ferenc is a Hollósy-iskolából indult, csakúgy, mint Baktay Ervin, aki végig az ő tanítványának mondta magát.

A betegeskedése ellenére is aszkéta életmódot folytató Hollósy József 1898. április 11-én hunyt el hosszas szenvedés után. Sírfelirata a *Dhammapadából* vett idézet:

„Virrasztónak hosszú az éj,
Fáradt restnek hosszú az út,
Igazságot nem látónak
Hosszú ez a bujdosó lét.”

V. 60.

Mireisz László

Stein Aurél

1862-1943

Stein Aurél 1862-ben született Pesten. Középiskoláit Drezdában és Pesten végezte, és már ekkor nagy érdeklődést mutatott a filológia iránt. Egyetemi tanulmányait Ausztriában, Németországban és Angliában végezte el, miközben számos nyelvet megtanult. Ezt követően a Ludovika Akadémia önkéntese volt, ahol megismerkedett a terepfelvétel és a térképkészítés alapvető fogásaival. 1887-ben avatták bölcsészdoktorrá, és ezután rögtön angol szolgálatba állt. Akadémiai székfoglalóját 1897-ben tartotta meg Budapesten.

1887-ben került Indiába, ahol először a lahori Pandzsáb Egyetem kollégiumának vezetőjeként dolgozott, valamint a szanszkrit nyelv és irodalom tanára volt. 1899-ben meghívást kapott a kalkuttai egyetemre, itt készítette elő nagy ázsiai expedícióit. Első felfedezőútja után 1907-ben az indiai Északnyugati Határtartomány régészeti felügyelőjévé

nevezték ki. 1909-ben egy időre visszatért Európába, és ekkor Budapesten is előadást tartott a Magyar Földrajzi Társaság felkérésére. 1912-ben V. György angol király munkájának elismeréseként az Indian Empire-rend *Knight Commander*-évé nevezte ki (lovaggá ütötték), és ez a *sir* főrang viselésére jogosította fel. Munkásságát ettől kezdve világszerte figyelemmel kísérték, és számos egyetem díszdoktorává avatták.

Jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki. Első tudományos műve 1894-ben jelent meg, amelyben a kasmíri mahárádzsa dzsammui könyvtárának szanszkrit iratait dolgozta fel. Itthon az 1908–1909-ben megjelent műveiből (*Homokba temett városok*, *Közép-ázsiai utam*) ismertették meg az olvasók legkorábbi expedíciójának eredményeit. 1912-ben Londonban jelent meg *Serindia* című ötkötetes műve, amelyben kutatásainak eredményeit nagy részletességgel, komplex és modern tudományos szemlélettel mutatta be. Későbbi útjait is több művében (*Indiából Kínába*, 1925; *Nagy Sándor nyomdokain az Indushoz*, 1929; *Ősi ösvényeken Ázsiában*, 1935; *Az indo-perzsa határvidék ősi története a földrajzi és újabb kutatóutazások világában*, 1935) igyekezett megörökíteni.

Utolsó éveit Kasmírban töltötte, ahol hatalmas gyűjteményét rendszerezte, miközben kisebb utakra továbbra is vállalkozott. Itt hunyt el 1943-ban, könyvtárát a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta. Stein Aurél hatvan évig volt filológus, miközben ötvenöt éven át világhírű felfedező, geográfus és régész.

Horányi Gábor

Schmidt József

1868-1933

Schmidt József 1868. december 25-én született Vácott. Apja Schmidt József szobafestő és aranyozó mester a szabadságharc után vándorolt Magyarországra, és a dunamenti kis városban telepedett le. Az idősebbik Schmidt művelt, a képzőművészetek iránt érdeklődő iparos volt, és az egykori császári tűzéraltiszt, akit a fennmaradt igazolvány szerint az osztrák hatóságok feltétlen megbízható, császárhű embernek tartottak, rövidesen magyarrá lett és annak nevelte gyermekeit is. Schmidt professzor öccse, Ferenc jónevű templomfestő lett, két húga pedig mint könyvkereskedő szolgálta Vác kulturális életét. Az elemi iskolában tehetségesnek mutatkozó fiú 1879-ben került a piaristák váci gimnáziumába. Az egyetemi tanárok törzskönyvébe saját kezével írt bejegyzése szerint 1887-1896-ig tanult a bölcsészeti fakultáson, és a lőcsei gimnázium *Értesítője* szerint 1897/1898. tanévben még alapvizsgás tanár-

jelöltként tanított ott. Oklevelet tehát csak 1899-ben szerzett. Egyetemi évei elhúzódásának fő oka betegsége volt, de jelentékeny szerepet játszott ebben önmaga és családja nehéz anyagi helyzete is. Mivel életfenntartását a tanítás nem biztosította, a pénzkeresés nem éppen mindennapi formáját volt kénytelen választani: bűnügyi regényeket fordított és írt. A ponyvaregényírás után vagy talán mellett a fiatal Schmidt tudományos és nyelvi készségeket híven illusztráló, fejlődését pedig elsőrendűen előmozdító fordításokkal is foglalkozott. A Schmidt által fordított első mű szerzője Georg Ebers, a berlini egyetem egyiptológus professzora, kora híres, Magyarországon is jól ismert szépírója. A fordítás nagy feladatot rótt az ifjú Schmidtre. Ebers romantikus szépírói nyelve, a legkülönbözőbb tudományágak és életterületek szakkifejezései, a szépirodalmi művekből, még versekből is vett idézetek kivételes képességű és felkészült fordítót igényeltek. A fiatal diák emberül megállta helyét. A másik fordított mű Vigouroux E Gregoire-nak, a Saint Sulpice szeminárium a ótestamentumi exegézis tanárának, a XIX. század egyik legjelentősebb francia teológusának és biblia régiségtani kutatójának tanulmánygyűjteménye. Ennek fordítása alapos filozófiai és valástörténeti ismereteket követelt.

Az egyetemen görög-latin szakos tanáraitól, Ponori Thewrewk Emiltől és Hegedűs Istvántól nem sok információt kaphatott arról, ami őt különösen érdekelte: az ókorról. Az előbbi inkább fordító, zeneesztétikus és népszerűsítő volt, az utóbbi pedig főként a magyar humanizmus irodalmával foglalkozott. Schmidt írásaiban csak Hegedűs Istvánról emlékezik meg, de nem mint tudósról, hanem mint lelkes, melegszívű emberről.

Annál döntőbb hatással volt Schmidtre Mayr Aurél, akiről fentebb már megemlékeztünk, mint a magyarországi indoeurópai nyelvészet tulajdonképpeni megalapítójáról és első jelentős képviselőjéről. Nemcsak tudása volt „enorm” – amint Schmidt mondja róla –, de mint pedagógus és mint

ember is kiváló volt. A budapesti egyetem bölcsészeti karának történetírója, Szentpétery Imre így jellemzi: „Mayr az indoeurópai nyelvészetnek roppant alapos ismerője volt, aki egyetemi működésében számtalanszor adta bizonyítékát, hogy az árja nyelvek mindegyikében mennyire otthonos, és sokat tett a nyelvszakos hallgatók tudásának összehasonlító nyelvészeti ismeretekkel való megerősítésére”.

Anyagi helyzetének biztosítására 1897-ben, mint alapvizsgás tanárjelölt helyettes tanári állást vállalt a lőcsei királyi katolikus gimnáziumban. Az első és az ötödik osztályban latin-magyar, illetve görög nyelvet tanít. Nagy nehézséget okozott neki, hogy klasszika-filológus létére olyan iskolatípusba került, amelyben a latint is csak rendkívüli tárgyként oktatták. A pedagógiai vizsga letételével Schmidt 1899. október 25-én megszerzi a középiskolai tanári oklevelet. Rendkívül jóindulatú, tanítványaival az órán kívül is foglalkozó, lenyűgöző tudású, de pedáns pedagógus volt. Neveltjeinek anyagi problémáival is törődött, és ha szükségük volt rá, pénzzel is támogatta őket. Pedagógiai munkássága nem csak tanári tevékenységből állott, de mint tankönyvíró és tankönyvbíráló is szolgálta a magyar nevelés ügyét. A legjelentősebb tankönyvei az 1902-ben megjelent latin-magyar és magyar-latin zsebszótárak és az ezeket kiegészítő *Latin tulajdonnevek tára* című műve.

Gyakorlati nyelvtudása is rendkívül széles volt. Ő maga írta be az egyetemi tanárok anyakönyvébe arra a kérdésre, hogy milyen nyelveket ismer, a következőket: „Az indogermán nyelvek fő ágazatait, németül, angolul, franciául, olaszul, hollandul, dánul többé-kevésbé”. A fő ágazatokba bele kell érteni a szanszkritól a hinduig és a cigányig az indológus, és az óperzsától a mai perzsáig az iranista számára szükséges valamennyi nyelvet.

Kitűnően ismerte az óskandináv nyelvet. A kelta nyelvekkel a század elején kezdett foglalkozni. Ezek közül kitűnően ismerte a gall nyelv addig feltárt töredékeit, az ó- és középiért, az ó- és középwalesit és a gaelt. Ezekből a nyelvek-

ből különösen öregkorában sokat fordított. Schmidt nemcsak nyelvész, de a szó legtágabb értelmében vett filológus is volt, aki a nyelvészettel kapcsolatos minden tudományágat bevont kutatási körébe. Mindenekelőtt az irodalom vonzotta. Páratlan vallástörténeti ismereteiről tanúskodnak a Buddháról írt könyvei, a Zoroasterről írt és sajtó alá teljesen elkészített kézírata, legújabbán az Akadémia kézírattárába került összefoglaló vallástörténete és egyéb idevágó művei. Filozófiai műveltsége is rendkívül mély volt. A zene iránti érdeklődésének irodalmi emléke is maradt. Kacsóh Pongrác kitűnő kis lapjában, a *Zenevilágban* már a század elején klasszikus tömörségű és mégis minden lényegest magában foglaló cikket írt a görög zenéről.

Sokoldalú, gazdag ismereteit nagy szintetikus művelődési tanulmányokban dolgozta fel. Sajnos ezekből a címükön kívül semmit sem ismerünk. De a címek is sokatmondók: *India kulturális hatása Európára*, *Ókori kapcsolatok India és a nyugati világ között*, *Ind és görög filozófia viszonya*, *A buddhizmus hatása a nyugati kultúrára* stb. Ezek értékéről jó ízelítőt ad a Buddháról szóló könyveinek néhány idevágó fejezete.

Jellemző a nagy tudósra, hogy soha nem járt külföldön. Amíg mestere, May Aurél éveket töltött el külföldi egyetemeken és még helyettes professzor korában is egy nyári félévet hallgatott a párizsi egyetemen, Schmidt nem követte ezt a példát. Ennek oka elsősorban könnyen és gyakran előtörő betegsége lehetett, de bizonyosan része volt a változást, a mozgást nem kedvelő természetének is. Kényszernyugdíjazása után, ha valamennyire is megismerteti műveit külföldön, örömmel fogadták volna bármelyik idegen egyetemen. Ő mégis a külföldi fényes sors helyett az itthoni robotmunkákat és az elszigetelődést választotta.

1907. június 3-án a Magyar Tudományos Akadémia ülésén felolvassa vendégként *Az itáliai nyelvcsalád helyzete az indogermán nyelvek körében* című értekezését. Ezért

1908-ban megkapja a Sámuel-díjat. Ugyanebben az évben a Bölcsészeti Karon az ind nyelv és irodalom magántanára lesz.

Életének legkiegyensúlyozottabb, legalkotóbb korszakát éli. Megnősül. Felesége, Tenzinger Mária szintén váci származású. Igazi élettárs, aki a derült és a szomorú napokban egyaránt segítő barátként áll férje mellett. Családi boldogságának betetőzését jelenti leányuk, Anna megszületése.

A tudományos világ elismerései is egymást követik. 1910. november 22-én kinevezik a Bölcsészeti Karon az indoeurópai nyelvészet rendkívüli tanárának. A Magyar Tudományos Akadémia 1911. április 26-án levelező tagjának választja.

A Tanácsköztársaság kultúrforradalmi intézkedései a Bölcsészeti Kart is alaposan átalakították. A haladás képviselői kerültek a katedrákra. Az esztétikát Babits Mihály adta elő, a francia irodalmat Laczkó Géza, a filozófiát Fogarasi Béla, a latin irodalmat Révay József, a görögöt Czebe Gyula, a finnugor nyelvészetet Beke Ödön és katedrára került végre Munkácsy Bernát is. Schmidtre a bizalom újabb és újabb munkákat rakott. Petz Gedeon helyett neki kellett vállalnia a germanisztikai tanszék vezetését, tagja lett az egyetemi direktóriumnak, a Philológiai Társaság direktóriumának, de a legfontosabb megbízása a Tanárvizsgáló Bizottság ügyvezető elnöksége volt. A Tanácsköztársaság megfojtása után Schmidt ellen ezek miatt a szolgálatai miatt büntető eljárások indultak. Egyetemi tanári állásából felfüggesztették, tisztségeitől megfosztották, az Akadémia Igazoló Bizottság elé állította.

Schmidt nagy keserőséggel, de hőiesen viselte el az üldöztetéseket. Elsősorban a fokozott munkában keresett vigasztalást. Erre kényszerítette őt családja eltartásának gondja is. Ha a megjelent művek számát nézzük, a nyugdíjazásáig terjedő időszak életének legtermékenyebb korszaka. Évenként több népszerű művet ad ki. A Buddháról és tanításáról két könyvet is írt. *Az óind epika*, *Az ind*

filozófia, A szanszkrit irodalom története, Kálidásza című műveiben Indiáról az első hiteles kép tárul fel a magyar olvasó előtt. Valamennyi remekbe szabott írás.

Munkásságának harmadik területét fordításai alkotják. 1921-ben *Kálidásza A király és a bajadér* című színművét fordítja le. 1924-ben a Pantheon könyvkiadó megbízásából Ferrerótól *Az ókori civilizáció bukását*. Mint fordítónak legnagyobb alkotása az ind *Panycsatantra* mesegyűjtemény átültetése.

Bámulatos munkatempóját és szorgalmát bizonyítja, hogy a *Magyar Nyelvőrben* megjelent tanulmányain kívül Révay Józseffel, a másik üldözött klasszika-filológussal együtt lefordítja Victor Hugo *A nyomorultak* című monumentális regényét.

Munkásságának negyedik területe lexikonírói működése volt. Benedek Marcell kitűnő *Irodalmi Lexikonjában* 72 cikkecskét írt a latin, görög, ind, perzsa és kelta irodalom tárgykörében.

Utolsó éveit gyötrelmesek voltak. Az idő előtti nyugdíjazás emberkerülővé tette és legjobb barátaival is alig érintkezett. Csaknem minden idejét kis családjának, egyetlen leánya egyetemi tanulmányai irányításának szentelte. Amikor leánya tanári oklevelet szerzett és menyasszony lett, Schmidt József életében nem látott több célt és értelmet. „Most én is azt mondom, amit Buddha, most már meg fogok halni, mert már nem akarok tovább élni” – mondta. Október elsején délelőtt a szív már csak reflexmozgásokat végzett, délután két órakor csendesen megállt.

Ami ezután következett, az éppen olyan tragikus színezetű, mint amilyen ennek a nagy tudósnek és tanárnak csaknem egész élete volt.

Grexa Gyula feljegyzései szerint húszezer lapnyi kézirattal maradt utána. A fennmaradt címek arról beszélnek, hogy ez lett volna a leggazdagabb örökség, amelyet tudós valaha népére hagyott. Ezeknek a kéziratoknak legnagyobb része azonban elégett.

Végül a nagy tudós és professzor jellemzésére álljon itt néhány szó, amelyet ő írt le Osthoffról tartott akadémiai emlékbeszédében: „Ő a legtudósabb tudósok és a legmunkásabb munkások egyike volt, akinek érdemei kitörölhetetlen betűkkel vannak beírva az indoeurópai filológia évkönyveibe.”

Mády Zoltán

(*Antik Tanulmányok*, 1963. Mády Zoltán írásából összeállította *Kalmár Csaba*.)

Lénárd Jenő

1878–1924

(Krefeld, 1878. május 2. – Bécs, 1924. december 2.)

A budapesti egyetemen bölcsész tudományi doktorátust nyert. 1918-ban Györffy István és László Gábor társaságában Kisázsiaiban vezetett expedíciót, amelynek célja többek között Észak-Anatólia és Samsun vidékének néprajzi, antropológiai és földtani feltárása volt. Az expedíció eredményes befejezését megakadályozta az, hogy az antant-hatalmakkal fegyverszünetet kötő török kormány az angolok kívánságára internálta a konstantinápolyi magyar kolóniát. Lénárd Jenő szabadkőműves kapcsolatai révén sikerült biztosítani az internáltak hazatérését. 1919–20-ban Fiumében az Atlantica Hajózási Társaság képviselője volt, 1921-ben Bécsbe költözött. A buddhista tanokkal foglalkozó munkája a buddhizmus első teljes magyar filozófiai és történeti szintézise. Főbb műve: *Dhammó. Bevezetés a Buddha tanába*, Vol. 1., Budapest: 1911; Vol. 2., Budapest: 1913.

Irodalom:

Felvinczi Takács Z., *Dhammó. Lénárd Jenő könyve* (Nyugat, 1914)

Györffy I., *A Lénárd-féle kisázsiai expedíció* (Kőrösi Csoma Archívum, 1921. I.)

(*Magyar Életrajzi Lexikon*)

Trebitsch Lincoln Ignác Timóteusz

1879–1943

AZ IGAZI TREBITSCH: CSAO KUNG APÁT

A magyarországi buddhizmus máig legérdekesebb figurája Trebitsch Lincoln, teljes nevén: Trebitsch Lincoln Ignác Timóteusz, a későbbi sanghaji főapát, Csao-Kung. A húszas-harmincas évek újságolvasó publikuma ezt a nevet, mint minden idők egyik legnagyobb stílű szélhámosáét és politikai kalandoráét ismerte meg.

Trebitsch egy jómódú paksi zsidó kereskedő család gyermekeként látta meg a napvilágot 1879. április 4-én. A szülők rabbinak szánják, s el is kezdi a rabbiképzőt Pozsonyban. Ámde nemsokára kikeresztelkedik, s Németországban egy protestáns lelkészi fakultás hallgatója, ahonnan

viszont idő előtti nősülése miatt kizárják. Ekkor presbiteriánus hitre tér, és Kanadában folytat teológiai tanulmányokat, nem kevés sikerrel: 22 évesen pappá szentelik, s mint kiváló hitszónok némi hírnévre is szert tesz. Misszionáriusként ortodox zsidókat próbál megtéríteni Moldvában és annak környékén, sőt ő a missziós csoport vezetője. Időközben beutazza Európát és az Egyesült Államokat. (Útjáról cikksorozatot is ír, amit az *Egyetértés* és a *Közgazdasági Szemle* is közöl.) Átlép az anglikán egyházba, és 1902-ben át is települ Angliába, ahol rövid ideig falusi lelkészként teljesít szolgálatot, ám nemsokára Londonba költözik. Itt a különféle papi hivatásokat fölcseréli az újságíróskodással és a politikával, minek eredményeként 1910-ben a brit alsóház képviselője lesz.

De Trebitsch elsősorban több államnak kémkedő ket-tős ügynökként válik igazán ismertté. Már az első világháború idején információt szállít az angolok mellett a németeknek és a franciáknak. Nemigen van olyan országhatáron átnyúló konspiráció, amiben ne lenne nyakig benne. Az I. világháború kitörése után a hírszerzés tagjaként cenzorként dolgozik, ámde hamar menekülnie kell a német titkosszolgálattal létesített kapcsolatai miatt. Nemsokára Amerikában tűnik föl, ahol már az angol politika rejtelméről ír leleplező cikksorozatot. Anglia kérésére ugyan elfogják, de megszökik; újból letartóztatják, és kiadják Angliának. Itt váltóhamisítás vádjával három évre bebörtönözik, majd megfosztják brit állampolgárságától, és visszakerül oda, ahonnan elindult: 1919 szeptemberében hazatoloncolják Magyarországra. Persze nem sokat időzik itthon, újból Németországba utazik, ahol a jobboldali-monarchista ellenforradalom egyik szervezője lesz, Ludendorff tábornok közeli munkatársa. Diplomáciai megbízatásai során Budapesten is tárgyal, többek között Gömbös Gyulával és a különítményes Prónay Pállal. 1920 márciusában a Kapp-puccs sajtófőnöke. A jobboldali puccskísérlet leverése után a magyar diplomáciai szolgálat segítségével újból

Magyarországra menekül, ahol Gömbös bújtatja. Az osztrák Bauer ezredes személyi titkáráként – vagy inkább társaként – szerepet vállal abban a diverzáns akciókból álló átfogó politikai és hadászati műveletben, amit magyar irredenták, valamint német és osztrák szélsőjobboldaliak terveztek az újonnan megalakult csehszlovák állam ellen, s amelynek végső célja Csehszlovákia fölbomlasztása lett volna. A nagyszabású tervből azonban nem lesz semmi, mivel Trebitsch azt jó pénzért eladja a franciáknak, és egy kisebb összegért a cseheknek is, majd 1921-ben Kínába utazik.

Trebitsch már a húszas évek első felében megismerkedik a buddhizmussal, s ennek hatására két évig théravádin szerzetesként él Ceylonban, ahol vallásfilozófiai munkát is ír. Miután idősebbik fiát rablógyilkosság vádjával Nagy Britanniában kivéggzik, úgy dönt, hogy végleg elfordul addigi életétől, föllismervén „a létezés üresség-természeté”-t. Döntését azzal pecsételi meg, hogy visszavonul a világtól, s elmondása szerint már a Kelet felé vezető hajóúton is a Buddha tanításáról elmélkedik. Kalandor természete azonban még egyszer fölülkerekedik benne: részt vesz a kínai polgárháború hatalmi játszmáiban, így többek között újjászervezi a Kuomintang csendőrségét. Először Vu Pei-fu tanácsadója és bizalmasa, majd átáll annak ellenfeléhez, Csang Cso-lin marsallhoz. Állítólag szerepe volt 1929-ben Aman Ullah afganisztáni uralkodó megbuktatásában is. Fia halála miatt már korábban ünnepélyes bosszút esküdött Anglia ellen, s Kínában meg is szervezi az angolelleses propagandát. Ekkor találkozik régi társával, Bauer ezredessel is, aki éppen a Koumintang kiképzőtisztje, s aki korábbi negatív tapasztalatai ellenére még ekkor is megbízik benne – ami sokat elárul Trebitsch szuggesztív egyéniségéről.

Trebitsch – immáron mint Csao-Kung apát – egy buddhista kolostor alapításának szándékával tíz szerzetest küld Magyarországra – többnyire buddhistává lett kelet-európai emigránsokat, köztük egy kopaszra borotvált litván nőt. Üzenetében hazatelepülési szándékát is jelzi, ami persze

válasz nélkül marad, sőt, amikor megtudják, hogy ki küldte a szerzeteseket, a delegáció tagjait még csak ki sem engedik szállni a gépből. A szerzetesi küldöttséget ráadásul nemcsak Magyarországról, de valamennyi európai országból azonnal kiutasítják – hála a Mester hírének.

Trebitschnek buddhista apátként az emberiség jövőjéről írt, és saját buddhista eszmefuttatásait tartalmazó filozofikus jellegű művét néhány évvel halála előtt adják ki Sanghajban angol nyelven, s ebből egy példányt Horthy kormányzónak is elküld, egy szép ajánlással. A könyv valóságos ritkaság: megrongálódott egyetlen példánya az Országgyűlési Könyvtár zárolt anyagában található. Lényeges azt is megemlíteni, hogy legelőször éppen az ő ötlete volt egy itteni, az egész térségben missziót végző buddhista felsőoktatási intézmény alapításának a terve is, ami csak sok évtized múlva vált valósággá.

A nagy játékos 1943. október 7-én hal meg Sanghajban. Trebitsch, alias Csao Kung apát halála és temetése méltó volt evilági hírnevéhez. Egy magyar újságíró, aki a háborút az ottani külföldiek – főként nyugatiak – számára létrehozott internálótáborban vészelte át, a temetés miatt aznapra kiszökött a városba, és színes leírást adott a ceremóniáról. Elmondása szerint Trebitschet százezres tömeg kísérte utolsó

útjára. A temetési menet élén a megszálló japán hadsereg parancsnokai meneteltek a kínai bábkormány egyes tagjaival. Őket követték a város vezetői, majd számos buddhista pap és szerzetes következett, szinte minden irányzathból, mi

több: a buddhista szerzetesek mellett taoista főpapok is megjelentek. Számos pap és szerzetes Kína távolibb részeiből jött el a nagy eseményre, de voltak, akik Japánból, Koreából, sőt még Ceylonról is ideutaztak. Ennek fényében különös jelentőségű, hogy az sem biztos, hogy egyáltalán ott és akkor halt meg. Egy újságíró ugyanis 1947-ben levelet kapott tőle Dardzsilingben, a következő kezdő sorokkal: „Bizonyára örülni fog a hír hallatán, hogy még élek.” Egyesek szerint Trebitsch a háború után egy tibeti kolostorban rejtőzködött, amit a világsajtó rögvest szenzációs hírként röpített szét.

Nem lehet kétségünk afelől, hogy Trebitsch elérte a megvilágosodást. Számos vallást, világképet és irányzatot kipróbálva megélhette a Buddha azon tanítását, miszerint semmiféle hiedelem, világnézet vagy metafizikai spekuláció nem vezet el a végső megismeréshez. Vagyis éppen kalandorsága révén jutott el a világ látszat voltának fölismeréséhez, illetve a tökéletes előítélet-mentességhez. A trebitschi tanítás lényege továbbá, hogy a világi hatalmak: államok, titkosszolgálatok, birodalmak, pártok, gazdasági és politikai szervezetek, illetve ezek szolgálói: a politikusok, hadvezérek, uralkodók, tanácsadók, és egyéb hatalmasok csupán átlátszó és kiszámítható, önállótlán papírmásé figurák, festett képek. Ezért az egyik hazai buddhista kisközösség, a TeKi-KaGyü, Trebitsch-Lincoln Ignác Timótheuszt saját pantheon-alakként, mint Thaganapa mahásziddha inkarnációját tiszteli.

Farkas Attila Márton

Sass-Brunner Erzsébet 1889-1950 és Brunner Erzsébet 1910-2001

Sass-Brunner Erzsébet: 1889. június 14., Nagykanizsa -
1950. február 19., Barely-Naini Tal

Brunner Erzsébet: 1910. július 1., Nagykanizsa - 2001.
május 2., Újdelhi

A művészcsalád története 1908-ban kezdődik, amikor Brunner Ferenc egy novemberi estén megérkezett Nagykanizsára, hogy itt szolgáló öccsét, Mihályt meglátogassa. Azzal az elhatározással jött, hogy festőiskolát nyit, hiszen mestere, Hollósy Simon erre buzdította. Az első jelentkező a nagykanizsai rendőrkapitány, Farkas Ferenc leánya volt. A tandíj befizetése után az ifjú mester közölte, hogy az órák

a jövő héten kezdődnek. De Farkas Erzszi már beiratkozáskor elhozta ecsetjeit és rajzlapjait, és már aznap megtartották az első órát. Ez a kis történet, amelyet a Zalai Hírlapból vetünk, jól illusztrálja azt a lelkesedést, amellyel a művész nő tanulni kezdett, s ez a megszállottság jellemezte tevékenységét élete végéig.

Tanár és tanítványa között hamarosan szerelem szövődött. 1909-ben összeházasodtak, a következő évtől – amikor Brunner Erzsébet is megszületett – együtt állítottak ki és együttesen szerveztek más városokban is festőiskolákat. A mester Sass Ferenc néven szignálta képeit, felesége pedig a Sassné Farkas Böske művésznevet használta. Sass Ferenc a nagybányai iskola fény- és színlátását, természetszemléletét adta át tanítványainak. Sassné korai képei (melyekből alig néhány maradt fenn, s csak korabeli kritikákból tudunk róluk valamit) gazdagok lehetnek színekben és fényhatásokban. Az 1925 és 1929 közötti képek egyrészt a természet-élmény egyre mélyebb üzenetet hordozó tükröződései, másrészt – 1928-tól kezdődően – a természetélményhez is kapcsolódó misztikus látomások rokon színvilágú megfogalmazásai, főként nagyon egyéni Krisztus-képek. A látomások lényege egy „univerzalitás-élmény”, amelyben a Nap és Hold, Fény és Sötétség, Isten és Ember, az Univerzum és az egyén mint azonosak jelennek meg. Ahogy naplójegyzeteiben írja: „Ott szárnyal az elme szabadon, hol legközelebb van Istenhez, Természethez, Teljességhez, Ősokhoz – nevezük bárhogy. A szél, a nap, a fák, a patakok, a madarak nem kérdezik, ki vagy, mi a neved s foglalkozásod? Ők ősbárátjai a remetéknek, zarándokoknak. Hozzájuk vágyom, tőlük akarok tanulni, és az ő egyszerű de törvényszerű életüket akarom élni – nem a paradicsomból kiűzött, hiú ábrándok után futó, beteg társadalom rosszul felépített légváraiban sínylődő embereket.”

Sassné miszticizmusa hosszú évek során alakult ki, kiindulópontja valószínűleg az I. világháborút követő illúzióvesztés. A legkülönbözőbb közösségekkel keresett kapcsolata-

tot, a gödöllőiekkel, vegetáriánusokkal, a Mazdaznan társasággal, és a misztikus festőkkel is állított ki. Az sem csoda, hogy figyelmét India ragadta meg, hisz Tagore népszerűsége a 20-as években tetőzött. 1926-ban járt is nálunk. Sassné végső soron mégis belső hívásra, egy jós-álmom parancsára indult útnak

Az utazás 1929. május 5-én kezdődött. Sassné az indulás előtt közölte leányával, hogy hova indul, és a 19 éves Brunner Erzsébet, aki ebben az időben Kisfaludi Strobl Zsigmondnál tanult szobrászatot, kijelentette, hogy ha nem mehet vele, apácakolostorba vonul. Első útjuk Rómába vezetett, ahol különösen a katakombák tetek mély benyomást Sassnéra. Itt készült képein is megtalálható az a felülről jövő sugárzás, amely a *Szeretet napjára*-n is látható, s amely tulajdonképpen egy, a tihanyi Csúcs-hegyen átélt tomboló vihar után kisütő nap élményéből származik. Szicíliában Erzsébet álmodt, melyben egy fehér szakállas férfi egy égő mécseset nyújt át neki, azzal a kéréssel, hogy ezt a fényt vigye el a világ minden sarkába. Anyja úgy érzi, Rabindranáth Tagore szövegeit, s magyar nyelven, „Tagore - India” című levelükre Tagore valóban meghívással válaszolt. Egyiptomon keresztül jutottak Indiába. Az angol hatóságok alig eresztik őket a szárazföldre, mert a két festőnő saruban és maguk varrta háziszóttos-ruhában érkezett abba az Indiába, ahol épp folyik a külföldi áruk elleni bojkott: Gandhi is maga fonja ruháihoz a fonalat. De végül is megérkeznek Sántinikétanba.

A szobrásznövendék Brunner Erzsébet felfedezi magában a festőt; elsősorban az emberek érdeklik. Legfőbb vágya, hogy Tagore igazi képét megfestse. Az első évben tíz portré készül, amelyek közül az egyikről a költő azt mondja, hogy „ezren festettek rólam képet, de ez a kislány találta el igazi lényegemet.”

Anyja és leánya India felfedezésére indulnak. Az elkövetkező években India szinte minden zugát bejárják, tájakat, embereket festenek, ősi szobrokat, épületeket

másolnak. Ez tudatos törekvésük, magukba akarják szívni az indiai művészet hagyományait is. Útjukat osztatlan elismerés kíséri, a maharádzsák kézről kézre adják őket. De az ő legnagyobb élményük az, amikor 1934-ben Mahátma Gandhival találkoznak. Erről Sassné így számol be: „Ma, január 4-én szembe találok India nagy vezérével, ki fegyveres hatalom nélkül tartja a hatalmat szívében. Ezekre menő tömeg közepén egy szál ruhájába burkolt kicsi gyermek test, egy gyönyörű koponya, csendes, nyugodt gesztusok, s egy nagy szeretet-áram, mely langyos tavaszi szellőhöz hasonlóan körülölelve tartja a gyengéket... Találkozásunk olyan volt, mint a különböző messze harcterekről megtért bajtársak összelelkézése.”

Sassné kompozíciója, melynek címe *Gandhi az esti imánál*, ma az Indiai Nemzeti Galériában van. Leánya, Erzsébet is több Gandhi-képet festett, közülük az a legjelentősebb, amelyet először, élet után, fél óra alatt készített el.

1935-ben arra készültek, hogy visszatérnek Európába. Már megvették a jegyet, de Sassnét Bombayban heves láz verte le a lábáról. Orvosai tanácsára azonnal el kellett hagynia Bombayt. Mivel a legközelebb induló hajó Japán felé készült, erre szálltak fel, így jutottak Japánba. Itt két évet töltöttek, s bár sok mély impulzus érte őket, Japánban nem tudtak úgy azonosulni a környezettel, mint Indiában.

Japánból az Egyesült Államokba, majd Angliába és végül – 1938 nyarán – Magyarországra érkeztek. Sass Ferenc, öccsével és sógornőjével, Farkas Jolánnal ekkor már Sümegen élt. Sokan emlékeznek még arra az előadásra, amelyet a festőművészek Sümegen tartottak. Egy film is bemutatásra került, amelyen Tagore versét énekli, s a melódiára Brunner Erzsébet táncot lejt. A látogatás rövid volt, mert londoni kiállításuk megnyitója közeledett.

Nem csodálkozhatunk, hogy Londonból a művésznők ismét India felé vették útjukat. A barodai maharádza ajánlott fel nekik többéves szerződést, azzal a kéréssel, hogy művészetükkel az indiai tájakat és embereket örökítsék

meg. Az 1940-es év nagy eseménye kasmíri útjuk volt, melynek során a híres amarnáthi Siva-barlangokhoz is elzarándokoltak. Sassné itt festett képe Dzsavaharlal Nehru dolgozószobáját díszítette, ma is ott függ a múzeummal alakított épületben. Nehru hálószobájában Brunner Erzsébet rajzát láthatjuk, mely a két unokát, Szandzsaj és Radzsív Gandhit ábrázolja. A sántinikétani időktől kezdve – ahol Erzsébet együtt tanult Indira Gandhival – meleg barátság fűzte a művésznőket a Nehru családhoz.

A háború kitörése után az angol hatóságok minden ellenséges ország állampolgárát deportálták. A függetlenségi mozgalommal közismerten szimpatizáló művésznőknek Naini Talba, a Himalája egyik legszebb nyaralóhelyének foglyotáborába kellett menniük. De megszerették a helyet, és 1950-ig itt vásárolt házukban töltötték idejük legnagyobb részét. Sass-Brunner Erzsébet itt fejezte be két nagyszerű sorozatát, amelyeknek *Buddha*, illetve *Buddha megvilágosodása* a címe. Ezt a sorozatot csak a halála után, azóta is csak kétszer láthatta a közönség, mert Sassné úgy érezte, hogy igazi megértése csak majd később következhet be.

Édesanyja halála (1950) után Brunner Erzsébet felvette az indiai állampolgárságot és Delhibe költözött, haláláig ott is élt. Első dolga az volt, hogy édesanyja műveinek emlékkiállítását megrendezze.

Magát Erzsébetet elsősorban portréfestőként ismerték, alig van olyan jelentős politikus, művész, szent, aki kimaradt volna arcképcsarnokából. A Buddha születésének 2500. évfordulójára készülve hosszú zarándokútra indult: Indiában, Nepálban, Burmában, Thaiföldön és Ceylonban kereste fel a buddhista zarándokhelyeket, hogy festményein megörökítse a szent helyeket, a bódhi-fát, a Tan kereke megforgatásának színhelyét, a sztúpákat, ereklyéket, szobrokat, hogy együttes kiállításukkal mindenki számára lehetővé tegye az előttük való tiszteletadást. A Buddha Dzsajanti évforduló indiai ünnepeinek egyik fénypontja az ő zarándok-képeinek és édesanyja Buddha-képeinek

kiállítása volt, melyet Delhiben, az Elnöki Palotában rendeztek meg, s amelyen először találkozott a Dalai Lámával.

Brunner Erzsébet egész életmódját áthatották a buddhista életeszmények: mindig kész volt arra, hogy bárkinek önzetlenül segítsen. Minden délután öt óra tájt madarak ezrei csiripeltek háza ajtajánál, mindennapos élelmükre várva, de a kóbor kutyák, betévedő egerek, patkányok is megkapták a jussukat. A legtöbb segítségre az 1959-ben Indiába érkezett tibeti menekültek szorultak. Erzsébet támogatására még ma is sokan emlékeznek, lakásán gyakran fordulnak meg az egykori segélyezettek. A Dalai Láma első európai stílusban készült arcképét is ő festette, ennek másolatai nem egy kolostor oltárát díszítik.

Az 1970-es évek végétől, miután Indira Gandhi 1972-ben négy képüket hozta Magyarországra, Brunner Erzsébet kapcsolatot talált a magyar követséggel, és több magyar kutató, újságíró, illetve kiküldött érdeklődése fordult az itthon csaknem elfeledett művészek alkotásai felé. A Delhiben létrehozott Magyar Kulturális Intézet 1979-ben rendezte az első Brunner-kiállítást és működött közre két könyv megjelenítésében is. 1984 májusában az Indiai Művészeti Akadémia (Lalit Kala Akademi) rendezte meg a művésznők retrospektív kiállítását.

1988-ban Brunner Erzsébet 30 képet ajándékozott a Nagykanizsai Múzeumnak, ezekből és az itthon összegyűjtött képekből állt össze az az *India varázsa* című kiállítás, amelynek megnyitására hazalátogatott. 1989-ben Sassné

születésének századik évfordulóját a Tihanyban megrendezett *Tiszta Élet Öröm* című kiállítás tette emlékezetessé. Egy még tetemesebb ajándék tette lehetővé, hogy 1997-ben Nagykanizsán állandó Brunner-kiállítás nyíljon, amelynek katalógusa az *Álomjárók Indiában* címmel készült el.

A tíz kitüntetés közül, amit Brunner Erzsébet a 70-es évek végétől kezdve kapott, ő a Padma-Srí-díjnak (1985) örült legjobban (ez a magyar Kossuth-díjjal egyenértékű indiai kitüntetés), de szeretettel őrizte a Magyar Népköztársaság Zászlórendjét (1988) és a Köztársaság Középkeresztjét (1995) is, és könnyekig meghatódott, amikor 1997-ben a Sántinikétani Egyetem díszdoktorrá, Nagykanizsa város pedig díszpolgárává választotta. Brunner Erzsébet súlyos ízületi gyulladása miatt késői éveiben már alig tudott mozogni, az utolsó nagy gyűjteményes Brunner-kiállításra, amelyet az Indira Gandhi National Centre for the Arts rendezett Delhiben 2000 júliusában (ehhez egy közel 100 oldalas katalógus is készült), már csak kerekesszékekben tudott eljutni, de a megnyitón még néhány felemelő szóval búcsúzott tisztelőitől. 2001 tavaszán távozott végleg el, buddhista szerzetesek szertartása kísérte utolsó útján.

Bethlenfalvy Géza

Felvinczi Takács Zoltán

1880–1964

1964. december 4-én, a déli órákban belátogatott a múzeumba, hogy néhány kínai festményt megnézzon, utána az újonnan érkezett könyvek iránt érdeklődött, amikor megtántorodott és rosszul lett. Mentőket kellett hívni, a kórházban jóformán csak annyi ideje maradt életéből, hogy feleségét és gyermekeit még egyszer lássa.

Alapító-igazgatónkat gyászoljuk elhunytával. Ő bírta rá 1919-ben Hopp Ferencet, hogy halála előtt két hónappal végrendeletét akképpen változtassa meg, hogy létrejöhsen a Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum. Attól az időtől kezdve minden energiáját a múzeum gyarapítására, fejlesztésére fordította. 1950-ben ugyan nyugdíjba vonult, de azután is rendszeresen járt be a múzeumba, ettől még a legrosszabb időjárás sem tudta volna visszatartani. Részt vett továbbra is a munkánkban, örült új lehetőségeinknek és tanácsaival segítette a fiatalok elindulását. A múzeum-ügy és a tudomány odaadó szeretetében példaképünk volt és emlékezésünkben annak is őrizzük meg.

Neki köszönhető, hogy Magyarországon a keleti muzeológia meggyökeresedhetett. Mint az újonnan felépült Szépművészeti Múzeum fiatal munkatársa katalogizálta a gróf Vay Péter által 1906–07-ben, állami megbízatásból vásárolt japán gyűjteményt. Ez volt az elindulása. 1922-ben nyitotta meg a Hopp Ferencről elnevezett Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum első kiállítását. Ettől az időtől kezdve már a nemzetközileg számon tartott orientalista folyóiratokban (*Ostasiatische Zeitschrift*, *Asia Major*, *Artibus Asiae*, *Revue des Arts Asiatiques* stb.) jelentek meg tanulmányai. Kutatásainak előterében két problémakör állott: Kelet-Ázsia és India művészetének hatása a népvándorlaskor magyarországi emlékein és Wu Tao-tze művészete nyomainak

fellelése. Ugyanakkor érdeklődése és tájékozottsága kiterjedt egész Ázsia művészetére. Neki köszönhetjük e téma első magyar nyelvű összefoglalását. A *Kelet művészetét*, amely több kiadást megért a Barát-Éber-Takács: *A művészet története* című művel, míg 1943-ban önálló kötetként is megjelent.

1936-ban valósíthatta meg régi tervét, az annyiszor megtervezett indiai és kelet-ázsiai előadói és tanulmányútját. Nemcsak a korábban szakirodalomból már jól ismert, műtárgyakkal és műemlékekkel való személyes találkozást, nemcsak friss kutatást és a múzeum számára jórészt a saját pénzből tett vásárlásokat jelentette ez az út számára, hanem mindezeket túl belemerülést abba a sajátos élet- és kulturális viszonyokba, amelyek nyomaikban vagy nagyrészt megmaradva, alkotó erőként működtek Kelet-Ázsia olyannyira sajátos művészetének létrehozásában. Egy előzetes jelentésen kívül (*Távol-Kelet*, 1937. 3–29, 11.) a két kötetes *Buddha útján a Távol Keleten* (1938) őrzi az út élményeit és eredményeit.

Hazatérte után egy-két évre rá egyetemi katedrára ki-nevezve egy munkás és gazdag élet tapasztalatait és tudását adhatta tovább egy induló generációnak, míg a háború nyomorúságai munkájában korlátozták, életkörülményeiben végül is otthontalanná tették.

A felszabadulás után elsők között ott volt az egyetemi tanítás megindításában és a múzeumok helyreállításában.

Élete utolsó éveiben Hopp Ferenc életrajzának megírásán dolgozott. Újra kezébe vette a gyűjtemény minden egyes darabját. A környezetükben leélt hosszú élet tanulságainak levonására és megírására azonban már nem kerülhetett sor. A kézirat befejezése reánk, az utódaira maradt, éppúgy, mint nemes, áldozatos és eredményes életének, életművének folytatása.

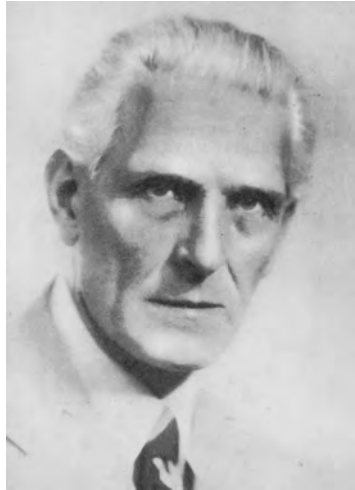
Horváth Tibor

(*Antik Tanulmányok* 12., 1965)

Baktay Ervin

1890-1963

Az a hetvenhárom esztendő, amit Baktay Ervin kedves barátunk ebből az árnyékvilágból a magáénak vallhatott, sajnos nem volt a leghosszabbnak nevezhető emberi életkor, de neki elég volt arra, hogy feledhetetlenné és bizony-bizony nem egy embertársa, sőt pályatársa előtt érthetlenné tegye magát. Nem is volt ez csoda. Hiszen rendkívüli tehetséget hozott magával dunaharaszti szülőhelyéről a világra. Az ő hibája ott kezdődött, hogy némileg félreismerte erejét. Életét a tudományos irodalomnak szentelte, de kezdetben festőművésznek szánta magát. Közös mesterünk, Hollósy Simon ugyan megállapította róla, hogy tehetsége van, de lusta és már őt is megelőzte a verdikttel egy középiskolai tanára, ki írói pályát jövendölt neki. Baktay Ervin nem volt nagyratörő és számító ember. Amíg iskoláiban volt, addig az iskolának dolgozott és nem az életnek. Mikor azután az életben, akkor meg inkább saját magának, mert életének nagy

részét szabad pályán töltötte. Hivatalt sokáig nem vállalt. Abból élt, amit könyvei, egyéb írásai és szabad előadásai hoztak, mert tudvalevő, hogy a tudomány népszerűsítését művelte. Ahhoz pedig igazán nagyon értett. Írói stílusa kitűnő volt. Szabad előadásain tolongott a hallgatóság. Természetesen ne felejtjük el, hogy a Hollósy-festőiskolából egyenesen a harctérre került 1915-ben mint híradó tiszt. 1918-ban szerelt le mint hadnagy. Közben Wolhyniában, Erdélyben és a Vogézekben vitézkedett. Emléül egy signum laudist és egy ezüst érmet is kapott. Azután pedig nem nyugodott, míg csak ki nem jutott Indiába, mert a világnak ez a csodálatos része ígért neki a művészetből a legtöbbet. De egyéb körülmény is közrejátszott. Baktay nővére Londonban készült énekesnői művészetére. Ott ismerkedett meg leendő férjével, Serdar Umrao Singhel, egy pandzsábi szikh főnemessel. Idősebbik leányuk, kit Amrita Shergil néven ismer az indiai festészet történelme, az új indiai művészet legragyogóbb egyéniségei közé tartozott. Élete, legnagyobb fájdalomkra, rövid volt.

A festészetben az első útbaigazítást Ervin nagybátyjától nyerte, nálunk Magyarországon, hol az első világháború alatt mint internáltak éltek. Baktay első indiai tartózkodása három évet (1926–1929) vett igénybe. Alkalmat adott neki ez az idő arra, hogy megismerkedjék a szubkontinensen élők nagy életével és nyomorúságával egyaránt. Amit látott és tapasztalt, hírlapi cikkekbe foglalva hazaküldte. Ezekből tevődött össze első nagy műve, a kétkötetes *India* három kiadásban (1931, 1941, 1942). Egyben ez volt az első könyv, melyből a magyar olvasóközönség hiteles képet nyerhetett Indiáról, Ceylontól kezdve egészen a Himalájáig, Kőrösi Csoma Sándor tudományos hőstetteinek és halálának színhelyéig, honnan őt megviselt szervezettel, sürgős orvosi tanácsra és Stein Aurél közbenjárására kellett hazatéríteni. Festőművészet, világháború (egyszeri, csütörtököt mondott pisztolylövés-kísérlettel) és az *India* mint alapvető mű.

Ez volt hát a kezdet, már ti. Baktay Ervin saját tapasztalatain alapuló munkásságának kezdete. Mert hiszen első irodalmi jelentkezései nyomdafestéket láttak már a húszas években. Ezek voltak *Rabindranáth Tagore* (1921), a *Mahábháratának* egy rövid kivonata (1923) és Gandhi válogatott írásai (1926). Szóval szorgalomban és a munkáért, legfőképpen pedig az Indiáért való olthatatlan lelkesedésben akkor se volt hiány, mikor fiatalsága megkövetelte a magáét és amellet semmi kedve se volt ahhoz, hogy a földgolyó másik felét behunyjt szemmel mellőzze. Mert ne felejtjük, hogy Baktay Ervin majdnem egész életén át kétfelé tekintett. A Távol-Keleten kívül, szinte érthetetlennek találhatjuk, ott volt a „Wild West”. Nem is akarom köznapi nyelven Amerikának nevezni. Az igazi „Wild West” izgalmas romantikája volt az, amit meghitt barátaival egy Dunaszigeten évről évre végigjátszott. Ha nem tudnók, hogy ez a játékoság egészségét szolgálta, a komoly tudósokhoz hasonlóan mi is megtagadnók tőle a pótolhatatlan aranyos kedély létjogosultságát. Tökéletes igazságtalanságot követnénk el vele. A debreceni egyetem nem is követett el mellőzést Baktayval szemben, ki felszólítására ott promoveált 1933-ban. A kétkötetes *India* után következett ugyanis *A boldog völgy országa* cím alatt, az 1934-ben kiadott Kasmír, majd a magyar esszé-irodalom egyik büszkesége, a *Szanátana Dharma*, az „örök törvény”, ami alatt a hinduizmus vallásbölcseletének mintaszerű összefoglalását, a jóga tanával kiegészítve kell értenünk, a *Világ tetején* két kiadásban (1930, 1934), a *Pandzsáb* (1937), *Hindusztán* (1938), *Királyfiak földjén* (*Rodzsputana és Gudzsarat*) (1939) és két rövid kötetbe sűrítve a mélyen tanulságos *Indiai éveim* (1939). Más földrajzi írókkal társulva is megírta egy könyvet India, India-Ausztrália és Óceániáról (1938), egy másikat pedig Közép- és Dél-Amerikáról (1938). Az előbbinél Bulla Béla, az utóbbinál Juhász Vilmos és Temesy Győző volt társszerzője. A Magyar Földrajzi Társaság meg is tette vele szemben kötelességét azzal, hogy 1930-ban választmányi tagjainak

sorában adott neki helyet, és folyóiratának, a *Földgömb*nek szerkesztését reá bízta. Eléggé sajnálatos, hogy a tudományos társaséletünket jellemző keserű cseppek egyikét neki is élvezni kellett. Hogy a tréfa teljes legyen, éppen a Kőrösi Csoma Sándor Társaság kapuja maradt zárva előtte. Kétségtelen, hogyha valakinek kiült az arcán a nagyképűség hiánya, az éppen Baktay Ervin volt. De vajon mióta ízléstelen a szerénység és a tudomány népszerűsítése, ha valaki sohase követi el mellette a tudóst mindenekfelett kompromittáló baklövéseket? Hagyjuk a vitát. Nem szokott jóra vezetni.

Baktay Ervin a húszas évek elején sokat foglalkozott fordításokkal is, India népszerűsítésében jelentős szerepet játszott a Bain-könyvek magyar megjelentetése. Az ifjúságnak szánt irodalmi műveinek nagy részét is akkor írta, nemcsak megélhetése, hanem az írói gyakorlat érdekében is. Haszna nagy volt belőle. Őt ugyanis azzal jellemezhetem, hogy okos író volt, aki olvashatóságra és megértése vágyott, amit el is ért. Ezzel kimondtuk azt is, hogy Baktay Ervint nem kezelhetjük ismeretlen íróként e sorokban. Műveinek nagy részét említés nélkül kell hagynunk. De remélem, nem követek el rossz tréfát, ha könyvolvasóinknak éppen tudósabbik része számára szükségesnek tartom reámutatni arra, amit a szerző maga is nagyobb igényekkel, nagyobb várakozással írt. Fájdalom, elég későn. Minden szorgalma ellenére nem ő volt az egyetlen, aki elég pazarul bánt az idővel. A 470 lapon tárgyalt *India művészete* (1958) és Kőrösi Csoma Sándor két életrajza azok a művek, amelyekre különösebb nyomtatékot még tartalékolnom kellett. A 352 oldalas *Csillagfejtés könyve* előzte meg az előbit. Legnagyobbbrészt papirosziány kényszerít engem is arra, hogy úgy emlékezem meg róla, mint előzményről. Az *India művészetének* legegényibb felfogással megírt lapjai ugyanis éppen azok, amelyekben Baktay Ervin India ősművészetét, vagyis az indusvölgyi művészetet, a későbbi indo-árja művészettől különválasztva, Mezopotámia legrégebbi művészetéhez kapcsolja. A könyv német fordításának szegény Ervin már

nem örülhetett személyesen. Halála után jelent meg ez év (1964) elején. Posztumus lett a magyar eredeti második kiadása is. Az indusvölgyi művészet emlékei kérdésében világosan beszélnek már azok a pecsételők is, amelyek Irakban is megtalálhatóak voltak. De még teljesebb a bizonyító erejük azoknak az asztrális szimbólumoknak, amelyek az uralkodó bolygók szerepét világítják meg a naprendszerben és kormegállapító értékűek. Baktay Ervin az indus-völgyi művészet korának és természetének megállapításával vet világot India művészetének gyökerére és viszonyára Nagy-Ázsia művészetéhez. Ez ad könyvének időtálló értéket. A mű használhatóságát viszont azzal növeli, hogy benne a történelmi és művészeti fejezetek váltakozva sorakoznak egymásután, időrendben. Csoma életrajzának első kiadása (*Háromszéktől a Himalájáig*) a Tibet-kutatás dicsőséges emlékü megalapítója halálának százéves fordulójára készült (1942). A húsz évvel később megjelent új kiadással a szerző egy világhírű tudósnek minden eddiginél méltóbb emléket emelt, és jelentőségét minden eddigi megvilágításnál igazabban tárja a világ elé. A második kiadású Csoma-életrajzra az *India művészetének* megírása után tett pontot. Ez a rendkívül élvezetesen megírt könyv szintén nagyobb nyilvánosságot igényel, mint amelyet a magyar nyelvterület biztosíthat neki. A magyarul és angolul 1885-ben megjelent Duka-féle Csoma-életrajz, bár Baktay által is nagyon elismert, hézagpótló és alapvető mű, több szempontból javításokra szorul. Duka Tivadar az egykori magyar szabadságharcos, Nagy-Britanniával szemben, mely neki menedéket adott és mint katonaeorvosnak jövőt biztosított, sőt ahol élettársát is megtalálta, lekötelezettnek érezte magát. Csoma hallatlan küzdelmeinek és nélkülözéseinek megírásánál is kötelességének érezte tekintetbe venni ezt a tapintatot az angolokkal szemben, kik nem voltak egytől-egyig megértők a különösen kezdetben társadalmilag tapasztalatlan „székelymagyar”-hoz. Azonkívül Duka nem kereste fel Nyugat-Tibetet, bár életének nagy részét Indiában töltötte. Baktay

Ervin viszont sérült csigolyával, rosszul kezelt tífusszal és kigyógyíthatatlan maláriával megtette, hol lóháton, hol gyalog a Zanglába és Phuktálba vezető utat a kolostorokig, ahol Csoma Sándor kalmükteán élve és agyonfázva végigszenvedte a tibeti nyelvtudomány megalapítását, abban a reményben, hogy tudományos kutatásai közben talál egy helyes nyomot, mely magyar őseink (voltaképpen a hunok) gyökeréhez vezet.

Eljutott Dardzsilingig és ott a malária megölte. Baktay még eljutott rajongásig tisztelt hőse áldozatos életének dicsőséges harcterére és feltámasztott a halottból annyit, amennyit csak a távolkeleti emberemlékezet tudott a felszínre hozni. Közben eltelt az idő.

Ervin barátunk is beláthatta, hogy örök bohémnak lenni ragyogó, de örökké annak lenni meggondolandó. A Hopp Ferenc alapította Kelet-ázsiai Művészeti Múzeumban éppen az indiai osztály kívánt a legjobban minden tekintetben megfelelő gazdát. Baktay Ervin vállalta a hiány pótlását. Mondanunk sem kell, hogy teljes sikerrel. Kiállítások rendezése, ismeretlen anyag megállapítása, szakleltár szerkesztése, mind megtalálta benne a maga emberét. Még a nősülés idejét is elérkezettnek látta és úgy tapasztalta, hogy éppen abban kulminált a szerencséje. Buddha születésének kétezredik fordulójára, a *Buddha Dzsajantira* hivatalos meghívást kapott Baktay az indiai kormány részéről. Feleségével együtt látogatott el oda. Kalkuttában számolt be ez alkalommal Csoma-kutatásainak eredményeiről. Félévi ott-tartózkodás után hagyta el Indiát. De 1963. május 7-én azt találtuk írva a sors könyvében, hogy Baktay Ervin személye e naptól már a múlté és csupán legkedvesebb emlékeink közé tartozik.

Felvinczi Takács Zoltán

(Művészettörténeti Értesítő 1., 1964)

Hamvas Béla

1897-1968

„Nem vagyok vallásos. Nem vagyok buddhista, nem vagyok hindu, sem keresztény, sem muszlim, sem zsidó. Nem vagyok arisztoteliánus teista, ateista viszont végképp nem vagyok.” „Milyen világos itt minden. Már semmit sem látni. Senkit, még Buddhát sem! Világpusztulások, mint amennyi homok a Gangeszben, mint ahány buborék az óceánban. Az őskor bölcsei és tudása, mint a villámfény.” (Jang-csia)

Igen, „nem lehetek vallásos, mert nekem az egész kell”, írja Hamvas a *Silentiumban*. Az *Egy csepp a kárhozatból* című esszéjében azonban elmondja, hogy bár réges-régen minden vallásos mitológia és szokás lefoszlott róla, a tájat, ahová elérkezett, egzakt módon csak vallásos terminológiával tudja leírni. Először a tudományhoz fordult, de a tudomány tompaságával már az út kezdetén csődöt mondott. Ahogy csődöt mond azóta is mindig, minden alapkérdésünkben. Aztán a pszichológia következett, de kiderült,

hogy a léleknek ezen a táján a pszichológia is reménytelenül alulinformált. Halálfélelemmel teli bolyongását ekkor – Keresztes Szent János szavaival – a lélek sötét éjszakájának nevezte el. Aki e katabázist megjárta és visszatért, mind a lélek kiszáradásáról beszél, akár mester vezette, mielőtt a pokol mélyére szállt, akár nem. Mert akit mester vezet, ebben az életszakaszában most már tőle sem kaphat segítséget. Itt már nincs senki, aki előtte járhatna, és nincs, aki vele vagy helyette járhatna. A mester valahol a felszínen, az ösvény bejáratánál elengedi tanítványát és mosolyog: a pokljárásba igazán senki sem pusztult még bele. Hamvas is visszatért, életerejét a második világháborút követő gyönyörű tavaszon visszanyerte, és maga is mesterré vált.

Arról értekezni, hogy a buddhizmushoz mint valláshoz hogyan viszonyult, ha nem is érdektelen, de másodrendű. Ugyanis a buddhizmus mint vallás Hamvasnál alig jelenik meg. A vallás minden égtájon azt jelenti: az ég és a föld kettészakadt. E kijelentés csak annyiban szorul pontosításra, hogy a keleti vallásokban az ezoterikus tudás és az exoterikus praxis nem vált el egymástól olyan helyreállíthatatlanul, mint a kereszténységben, ahol a hagyomány egyetlen tartalma, az egységtudat szinte kétezer évig csak a dogmatikai dualizmus túlerejével szemben szólalhatott meg, többnyire a szellemi köztudatból a perifériára száműzve, kolostorcellákba, vagy eretnekségként, életveszélyes fenyegetettségben.

A buddhizmus mint hagyomány azonban különleges léttisztító ereje által Hamvas számára a tradíció többi megnyilatkozása között is kiemelkedő szerepet tölt be. Nan-jüan-tól megkérdezték, hogy ki volt Buddha. A válasz: Ki nem volt Buddha? Egy más alkalommal pedig: Nem ismertem őt. Érzékeny hallásúaknak elég egyetlen ilyen mondat, hogy tudják, a hagyomány milyen spirituális minősége tört itt felszínre.

A hagyomány – Hamvas Béla egész tanítása eköré a szó köré épül. A szó rejtőzködő és szerény. Mások ma inkább

ezotériáról beszélnek, ismét mások misztikáról, a tradicionalitás fából-vaskarikájáról, transzperszonalitásról, vagy Leibnitz nyomán philosophia perennisről. A hagyomány elnevezését és tartalmi megvilágítását azonban mi, mindannyian és kivétel nélkül Hamvas Bélának köszönhetjük, még akkor is, ha ő maga viszont egyik mesterétől, René Guénon-tól kapta inspirációját. És még akkor is, ha a mi generációnk most megkísérli eltudományosítani, ság-séggel, filozófiákkal, dogmatizálással és kanonizálással, vallással, ortodoxiával, egyházi szervezettel próbálja körbefonni azt, ami az „éternél illékonyabb”, ami merő szabadság és lélekjelenlét, „éberség” és „tathatá” – abroncsba zárhatatlan tiszta közvetlenség.

A hagyományról Hamvas azt írja a *Patmoszban*, hogy az „a létről szóló hiteles és univerzális információ.” A mondatot nem definíciónak szánja, csupán rámutat e szó tartalmi körére. A sokszerűség mögötti egyöntetűség. Az egyetlen nem dezinformáció, szemben minden más hamis információval. (Az információ üresség, az üresség információ, kiált föl az éppen eszmélkedő Avalókitésvara.)

Hamvas a védikus és a buddhista hagyományról soha sem szól úgy, mint két, egymással gyökeresen szemben álló világról. A hindu dzsívátma – az egyedi lét varázslatában élő, testet öltött és individuummá lett lélek – és a buddhista anátma, a „nem-lélek” egyazon valóságnak csupán más-más szemlélete. Mint mondják, a kézfej és a tenyér ugyanaz a kéz. A két tradícióban az egyik „májá”-ról, a nagy világalom fátyolszövetéről beszél, a másik azt mondja, hogy a létezés nem más, mint állandóan felbomló és újraszövődő okozati sor, minden szubsztancialitás nélkül. A hagyomány minden eleme sajátos hangsúllyal tekint az egy-egészre. A hindu „megismerés általi megszabadulás” a buddhizmusban felismerése annak, hogy a létben mindennek buddha-természete (lényegi természete) van. A hinduknál a májá és Brahman egy, a buddhizmusban a szamszára és a nirvána nem kettő. (Jézusnál: Az Atya és én egyek vagyunk. Aki

engem lát, az Atyát látja. A szúfi mesternél: Én, te, mi, ők, ez mind egy és ugyanaz.)

Az életműben a buddhista (és persze a védikus, hinduista, keresztény, taoista, héber, szúfi, egyiptomi, görög-orfikus, hermetikus-gnosztikus, középkori misztikus stb.) hivatkozások olyan bőségét találjuk, hogy felsorolásuk maga egy egész könyvet tehetne ki. Hamvas nem utolsó sorban a buddhizmus kedvéért tanult meg szanszkritul, és pedig – minden egyetemi-orientalista vélekedéssel ellentétben – igen alaposan, hiszen elég megnézni a tiszapalkonyai rakárban körmölt számos, vaskos – szanszkrit és páli jelekkel és szövegekkel teleírt – munkafüzeteit. Ugyanez igaz a görög és héber nyelvre és írásra.

Van azonban az életmű-sorozatnak két olyan kötete, amely a buddhista hagyományt kiemelten kezeli: *Az ősök nagy csarnoka* első és második részében (az összkiadás 19–20. kötetében) többek között a Buddha beszédeinek, a Gyémánt-szútrának és a Szív-szútrának fordítása és kommentárja szerepel, és egy tanulmányt és szöveg-válo-

gatást közöl a kínai csan és a japán zen hagyomány írott emlékeiből.

A sikerült élet titka, hogy tudásából az ember mit valósít meg. Az eszme „helytállás nélkül irtózatossá válik, és agyonnyom.” Márpedig „a bódhizálttá a tenger egyetlen cseppjéről, a Himalája egyetlen kavicsáról sem mond le.” (*Patmosz II.*)

ÉLETRAJZI ADATOK:

1897. március 23-án Hamvas Béla megszületik Eperjesen. Édesapja, Hamvas József evangélikus pap, magyar-német szakos tanár, író (1871–1948).
- 1898: A család Pozsonyba költözik. Édesapja az Evangélikus lyceum tanára, ahol Hamvas Béla 1906-tól 1914-ig középiskoláit végzi.
- 1914: Érettségi vizsgáit követően önkéntes katonai szolgálatra jelentkezik, tiszti iskolai kiképzést kap.
- 1916–1917: Ukrán és olasz frontszolgálat. Kétszer megsebesül.
- 1919 novemberében édesapja a szlovák hűségesküvet megtagadja, a családot kiutasítják Pozsonyból. Budapestre költöznek.
- 1919–1923: A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-német szakos hallgatója.
- 1923–1926: Újságíró a *Budapesti Hírlap*nál, majd a *Szózat*nál.
- 1927–1948: Könyvtáros a Fővárosi Könyvtárban.
- 1935–1936: Kerényi Károllyal közösen megalakítja a Sziget kört.
- 1936: Megírja a *Magyar Hüperiont*, első írói korszaka ars poeticáját.
- 1940–1944: Háromszor kap katonai behívóparancsot. (1942: orosz frontszolgálat.)
- 1943: *A láthatatlan történet* megjelenése (Egyetemi Nyomda).

- 1943–1944: Megírja a *Scientia Sacra* című nagyesszét, amely második írói korszakának megnyitója.
- 1945: Remete-hegyi lakását bombatalálat éri, könyvtára, kézíratai megsemmisülnek.
- 1945–1948: Az *Egyetemi Nyomda Kis Füzetei* sorozatot szerkeszti.
- 1946: Az *Anthologia humana – Ötezer év bölcsessége* című szemelvény-gyűjtemény első kiadása. (1948-ig még két újabb kiadást ér meg.)
- 1948: Könyvtári állásából felfüggesztik és kényszernyugdíjazzák.
- 1948–1951: Földműves-igazolványt vált ki, sógora szentendrei kertjét műveli. Megírja a *Karnevál* című regényét.
- 1951–1964: Tiszapalkonya, Inota, Bokod: raktáros, segédmunkás, gondnok az Erőműberuházó Vállalatnál. A *Szarepta* naplóesszéit és *Az ősök nagy csarnoka* tanulmányait és fordításait készíti.
- 1959–1966: Megírja *Patmosz* című háromkötetes esszégyűjteményét, az életmű utolsó periódusának főművét.
- 1964: Másodszor nyugdíjazzák.
1968. november 7-én agyvérzésben meghal.

Dúl Antal

Fábri Károly

1899-1968

Fábri Károly Lajos 1899. november 18-án született Budapesten, Fábri Henrik szállodaigazgató második fiaként. A háború kitörése után a frissen érettségizett Fábrit behívták a hadseregbe. A háború végére a család elvesztette vagyonát. Fábri ekkor kezdte tanulmányait a Pécsi Egyetemen, és – az anyagi gondok ellenére – elvégezte a hat évet. Filozófiai témából írta szakdolgozatát (a dolgozat 1928-ban jelent meg); filozófiából, pszichológiából és filológiából doktorált.

Érdeklődését a keleti művészet és irodalom iránt Felvinczi Takács Zoltán, a Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum igazgatója keltette föl: Hopp Ferenc gazdag keleti gyűjteményének rendezésével és bővítésével Felvinczi Takácsot bízták meg, aki a munkába bevonta a fiatal Fábrit.

Magyarországon ekkor nem volt lehetőség indológiát tanulni, illetve az indiai művészetet tanulmányozni; Fábri a leydeni Kern Institute-ban folytatta tanulmányait J. Ph. Vogel

vezetésével, illetve többször járt Párizsban, ahol az Institute de civilisation indienne-ban folytatott tanulmányokat Sylvain Lévi vezetésével. Leydenben az *Annual Bibliography of Indian Archaeology* szerkesztőbizottságának titkára volt 1934-ig, amikor is az intézet bezárni kényszerült. 1932-ben Sir Stein Aurél meghívta, hogy csatlakozzon az abban évben szervezett expedíciójához, illetve megkapta a megbízást, hogy a British Museumban rendezze az expedíció gyűjtött anyagot.

1933-tól Rabindranáth Tagore meghívására a sántinikétani egyetemen művészettörténeti előadásokat tartott; közben Kalkuttában is tanított, majd Lahorba, a pandzsábi egyetemre hívták előadni. Fábri élénken érdeklődött a harappái és mohendzsodároi ásatások iránt. Mivel – Stein Auréllal közös munkásságának és az *Annual Reports of Archaeological Study of India* szerkesztésének köszönhetően – nevét ekkor már ismerték a régészet szakterületén is, őt bízták meg azzal, hogy ezeket a jelentős ásatási helyszíneket felügyelje. Ebben az időszakban gyűjtött anyagot jó néhány későbbi tanulmányához.

Szoros kapcsolatban állt az Archaeological Survey of Indiával és a Central Museum of Lahore-ral (az utóbbit 1936–37-ben átszervezte). 1938–39-ben elhagyta az Archaeological Survey of Indiát, és a Punjab Exploration Fundnál kezdett dolgozni, több ásatást vezetett. Ebben az időszakban sokat utazott, és számos jelentős személyiséggel találkozott, Mahátma Gandhival, akinek „buddhista kutató”-ként mutatkozott be, interjút készített.

Munkáját a II. világháború kitörése szakította meg; 1937-ben, brit állampolgárként vonult be. A háború után visszatért Lahorba, ahol a múzeum vezetője lett. Részt vett a harappái és mohendzsodároi új leletek osztályozásában, illetve népszerűsítette a múzeumot és az indiai művészetet. Regénye (*Indian Flamingo*) is ekkor jelent meg.

1947-ben feleségül vette az indiai származású Ratna Mathurt, majd elhagyta Lahort, és Delhiben telepedett le.

A delhi Nemzeti Múzeum előadója lett; emellett kritikákat írt a főváros kulturális életének eseményeiről a *The Statesman* számára. 1950-55 között a Delhi Politechnic (ma: Delhi School of Architecture) építészeti tanszékén volt előadó.

1959-től írásaiból élt. Sokat utazott, járt Orisszában, Dél-Indiában (1965-ben előadásokat tartott a keralai egyetemen), Khadzsuráhóban, Adzsantában, Badamiban, a Himalája lábainál, a Csamba-völgyben és Kasmírban. Útjai során anyagot gyűjtött tanulmányaihoz és népszerűsítő írásaihoz. Európában is járt: Angliában, Franciaországban (a Musée Guimet-ben előadott), Nyugat-Németországban, Lengyelországban és Svájcban, Hollandiában, Olaszországban és Magyarországon.

Tíz tudományos könyvet és sokszáz tanulmányt, publicisztikai cikket írt, köztük 10-15 buddhista szövegekkel, művészeti emlékekkel foglalkozott, állandó műsora volt az indiai rádióban. Ifjúkora óta a *Dhammapada* volt egyik kedvenc olvasmánya, sok verset fordított le belőle formahűen angolra is, saját mélyenszántó kommentárral elemezve őket. Egy fennmaradt fotón azt láthatjuk, amint kisfiát, Christopher Gautamot kezében tartja buddhistává fogadják, s a szertartásban India későbbi elnöke, Dr. S. Radhakrishnan buddhista verset mond.

1966-ban betegeskedni kezdett, 1968. július 4-én halt meg.

Bethlenfalvy Géza

Hatvany Bertalan

1900–1980

Hatvany Bertalan orientalista, író, műfordító. Hatvanban született, iskoláit Budapesten végezte. Vegyészetet tanult, majd családja Hamburgba, Berlinbe, New Yorkba küldte „üzleti mesterség”-et tanulni. New Yorkból Ázsiát bejárva tért haza 1925-ben. 1935-ben megírta *Ázsia lelke* című főművét, amelyért doktori címet kapott a pécsi egyetem filozófiai tanszékén. József Attilával, Ignotus Pállal és Fejtő Ferencsel a *Szép Szó* című folyóirat alapítója. A folyóirat mecénása, saját nevén és Mondjuk János álnéven egyik szerzője. A Magyar Keleti Társaság titkára. 1938-ban emigrált. Hosszabb utazást tett Ázsiában, majd Párizsban telepedett le. Itt élt haláláig. Az emigrációban a müncheni *Látóhatár* című folyóirat munkatársa volt. Művei: *Ázsia és a nacionalizmus* (1931), *Kínai és indiai zsidók* (1933), *Konfuciustól Nehemiásig* (1936), *A kínai kérdés története* (1937), *Lao-Tze Az út és az ige, a Tao Te King* (fordítás, bevezető, magyarázatok; 1957, 1977).

Hatvany Bertalan munkásságát talán művei különös hangvétele jellemzi leginkább. Nevezetesen az, hogy bizony nem ritkán indulattal, szinte haragosan szólal meg cikkeiben, könyveiben. Annyira fájlalja a többre hivatott teremtő nyugati hős sorsát – akit vesztébe rohanni lát már a XX. század elején, s aki nem figyel előző korok, különösen Kelet történelmének és szellemének intó szavára –, hogy nem képes, és nem is igyekszik érzelmeit csillapítani.

„Számára az ázsiai kultúrformák az európainál magasabbrendű, egész szívével többre becsült... erkölcsi tartalmak tárai” – írta Hatvanyról József Attila az *Ázsia lelkeről* készült terjedelmes recenziójában (*Szép Szó*, 1936/4. 68–71.). Nem tévedett, pedig amikor e sorokat leírta, még nem olvashatta Hatvanynak a kínai–japán háború előzményeiről és körülményeiről a nagyközönségnek írott későbbi könyvecskéjét, amelyben még a korábbiaknál is nyíltabban vall a kínai kultúrához fűződő vonzalmának okairól.

„A kínai birodalom népe szelíd és jóindulatú. Évezre-des (sic!) műveltség áll mögötte, s ennek a műveltségnek támasza és alapja a Krisztus előtti 6. és 5. évszázadok fordulóján élt nagy bölcsnek, Konfuciusnak tanítása... Abban a kilenc klasszikus írásban, amelyek a Mester és tanítványai nézeteit és gondolatait közlik a késő utókorral, csodálatos dolgokat találunk. »Ne tedd mással, amit nem kívánsz, hogy veled tegyenek«, vagy »Az ég alatt testvér minden ember« valóban tisztára bibliai hangzású mondatok. S a kínai nép zöme valóban igyekezett is lehetőség szerint követni e tanításokat. A kínai földművelő: embert értékelő skálájában a tudóst helyezi a legfőbb fokra, aztán következik a földműves és az iparos. A kereskedőt, aki nem termeli, csak elosztja a javakat, nem tartja ilyen sokra. A termelt javak és az élet elpusztítóit azonban semmire sem becsüli: a katona, a mérszáros és a hóhér foglalkozásait rettenetesen megveti.” (*A kínai kérdés története*, 10–11.)

Hatvany, mint az idézett sorokból kiolvasható, valóban az erkölcsi minőséget kereste a kínai kultúrában. De mint az

élet legfőbb irányító elvét, ezt kutatta a többi ázsiai, sőt a korabeli nyugati kultúrában is.

Karinthy Frigyes, aki „Hatvany Bertalan ritka komolysággal és áhítattal megírt könyvéhez” (*Toll*, 1935, 79.) az *Ázsia lelkéhez* hosszabb „méltó tanulmányban” is készült hozzászólni, recenziójában azt mondja, hogy Hatvany „odaírhatta volna könyve elé, »írtam haragomban.«” (*Toll*, uo.) Sőt, azt állítja ugyanitt e könyvről, hogy a szerző az „európai lélek ellen indított harcát remek hadállásból verekszi végig azon a területen, ahol Buddha, Zoroaster, Lao-Tse, Jézus, Mani és Mohamet bölcsője ringott, módjában lévén sorra kimutatni, hogy Európa valóban addig »csürte, hegyezte, élesítette és hasogatta« a szent tant, míg »őrültség vagy béklyó lett belőle«.”

Hatvany Bertalan szerint ezt tette tehát Kelet szellemi kincseivel a Nyugat. Félreértve, eltorzítva tanításait, a maga gátlások nélkül meghirdetett felelőtlen céljainak szolgálatába állította Mózes és Jézus eszméit is. Kelet-Ázsia szellemi értékeit pedig jóformán figyelemre sem méltatta, vagy ha igen, akkor csak az egzotikumot, az anomáliát, a szórakoztató, különleges játékszert látta vallásaiban éppúgy, mint képzőművészetében, irodalmában, zenéjében, akárcsak ételeit és italait kóstolgatva. Vallja Hatvany a múlt század első harmadában, s bármilyen szomorú is, észre kell vennünk, hogy ma sincs ez másképp itt a nyugati féltekén.

„Amidőn a 16-ik század folyamán portugál hajósok jelentek meg Kína partjain, az ország békés népe barátsággal fogadta őket és csak e kalandorok pöffeszkedő viselkedése váltotta ki a jogos ellenérzést. Az Indiai és Csöndes óceánok felderítésében résztvevő európaiak Kínával szemben való magatartása megerősítette a nagy műveltségű birodalom népét abban a régi hitében, hogy a nyugati idegenek barbárok.” (*A kínai kérdés története*, 8.)

„S ha Marco Polo a XIII. század végén nagyobb civilizációra talált Kínában, mint amelyhez hasonlóról olasz hazájában álmodni is mert volna, úgy benne a kínai kultúra

hatalmas asszimiláló képességének és örök értékeinek európai tanúját halljuk. Csoda-e ezek után, ha a kínai közfelfogás nem a hőst, nem a hadvezért, de nem is a világhíró kereskedőt, vagy bankárt tekintette kultúrája csúcspontjának, hanem mindenkor a tudóst, a bölcsőt becsülte még akkor is, ha az a világtól távol élt egykedvű, szemlélődő elvonultságban.” (*Ázsia és a nacionalizmus*, 34.)

A két kultúra, a kínai és az európai első találkozásairól ekképpen ír Hatvany Bertalan, ilyen esélytelennek, ilyen tragikusnak látja a magasabb erkölcsiséget képviselő 13. századi Kína helyzetét a szerényebb civilizációval bíró, ám agresszív Európával szemben.

Kelet és Nyugat itt vázolt viszonya Hatvany koráig egy jöttányit sem változott. Ezért is érthető a Kelet szerelmesének lírai és kissé romantikus kapcsolata ennek a földrésznek a kultúrájával, és ezért jogos műveiben az ingerült, haragos hang a nyugati világ felé fordulva. Napjainkban pedig, amikor Kelet és Nyugat tragikus történelmi ütközéseinek szinte naponta vagyunk szemtanúi, még indokoltabbnak érezhetjük Hatvany haragját. Ez a szenvedély fűti át egész munkásságát, a szakmai értékeken túl a szoros politikai aktualitás külön értéket ad műveinek.

Sári László

Ligeti Lajos

1901-1987

Ligeti Lajos 1901-ben Balassagyarmaton született, szülővárosában érettségizett, majd az Eötvös József kollégiumba került és a budapesti tudományegyetemen klasszika-filológiát és török nyelvet tanult. Első tudományos munkája 1925-ben jelent meg. 1925 és 1928 között Párizsban Pelliot professzornál tanult orientalisztikát, kínait, mongolt és tibetit. Ekkor került érdeklődésének középpontjába Belső-Ázsia története.

1928-ban a magyar kormány és a Tudományos Akadémia támogatásával Mongóliába indult, hogy tanulmányozza a mongol nép szokásait, nyelvét és kultúráját. Kalandos úton, Kínán keresztül jutott el úticéljához, ahol idejének nagy részét lámakolostorokban töltötte, s közben megismerkedett a mongol törzsi beosztással és a törzsek elhelyezkedésével. Tanulmányozta a mongol nyelvet és a kolostorokban felhalmozott szent könyveket. Utazásáról

csak 1931-ben tért haza. Kutatásainak eredményét először Franciaországban tette közzé, majd itthon, az 1934-ben megjelent *Sárga Istenek, sárga emberek (Egy év Belső-Mongólia láma-kolostoraiban)* címmel megjelent művében ismertette.

1936–37-ben autóutat tett Afganisztánba és az ott szerzett tapasztalataival az 1938-ban megjelent *Afgán földön* című munkájában foglalkozott. Hazatérése után ismét bekapcsolódott a hazai tudományos életbe. 1942-től 1962-ig a budapesti egyetemen ő vezette a Kelet-ázsiai tanszéket, majd az ebből leváló Belső-ázsiai tanszéket, amely a mongol, tibeti és mandzsu tanulmányok központja lett. 1942-ben jelent meg a buddhizmus alapszövegeit mongol fordításban tartalmazó 108 kötetes Kandzsur tartalmát leíró katalógusa, és már a háború után jelent meg a már Csoma által is tibetiből részben lefordított *Szubbhásitarat-nandhi* című bölcsmondás-gyűjtemény tibeti-mongol két-nyelvű kiadása, amit később magyarra is lefordított.

1947-től a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt, húsz éven át az alelnöke és az Orientalisztikai Bizottság elnöke. Legjelentősebb tudományos eredményeit a magyar nyelv korai török jövevényszavainak kutatásával érte el. 1964 és 1971 között a budapesti egyetemen a török filológiai tanszékét is vezette, közben pedig létrehozta az Altajisztikai Tanszéki kutatócsoportot.

1969-ben újjászervezte a Kőrösi Csoma Társaságot és annak első elnöke lett. A nyelvészet területén elért eredményeit két jelentős műben (*A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van*, 1977; *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*, 1986) foglalta össze. Nevéhez fűződik a *Mongolok titkos története* (1962) című munka lefordítása is. Ligeti Lajos 1987-ben halt meg Budapesten.

Horányi Gábor

Tamkó Sirató Károly

1905–1980

Tamkó Károly (Újvidék, 1905. január 25.) költő, prózaíró, műfordító, József Attila-díjas, a huszadik század páratlan szellemi nagysága. 1961 körüli megismerkedésünktől kezdve 1980. január 1-jéig, halála napjáig voltam önkéntes adjuvator. (A Sirató művésznevet orvos apjától magát megkülönböztetendő ifjan vette fel.) Virágba szökkent barátságunk évtizedeiben azt szerettem, ha Charlesnak szólítottam, s a megtiszteltetéssel élve egyik róla szóló tanulmányomnak 1993-ban ilyen címet adtam: Charles, a papírember. Irodalomtörténeti kutatásaim eredményeként Charles címeihez most egy újabbat illeszttem: Tamkó Sirató Károly, a jogi. (A szanszkrit nyelvű szó az indiai aszkétákat, a jogát követőket jelöli, a „joga” jelentése pedig „kötelék, kapcsolat”.) Charles e tudománynak tanítómesterévé fejlődött.

Jógivá válásának humanista eredőjére hívom fel először a közfigyelmet. Tudtuk, hogy a honi nyomor s min-

denféle megaláztatás arra kényszerítette, hogy 1930-ban kivándoroljon Párizsba. A Montparnasse-on élt sanyarú viszonyok közepette, a hotelekből kidobták, ha nem fizetett, és művészbarátaival „...mikor jött a depresszió, rongyos csoportokba verődve, úgy járták a Montparnasse oldalait, mint az éhes farkascscordák.” Itt írta meg Charles a világhíres *Dimenzionista Kiáltványt*, amelyet többek között Arp, Calder, Delaunay, Duchamp, Kandinszkij, Moholy-Nagy, Picabia írtak alá. 1936-ban Párizsból haza kellett térnie, miután már hetek óta betegen feküdt Vavin utcai hoteljában, a Dome-mal szemben.

A szinte halállal fenyegető lét és egy véletlen kényszerítette az életmentő jógával való megismerkedésre. Ehelyütt nem beszélem el a jógának egy világvallással, a buddhizmussal való összefüggését, csak jelzem, hogy a jóga jelentősen befolyásolta a buddhizmus alakulását. Mivel az etika Indiában valójában a buddhizmussal jelent meg, s bár az etika nem egyedi és kizárólagos üdvútja volt a buddhizmusnak, miután azonban a jógát beépítette rendszerébe, üdv-tanában igen jelentős szerepet tulajdonított gyakorlásának. A buddhizmus filozófiai keretébe illeszkedő vagy attól különváltan működő jóga (hatha-jóga) valójában légzési és testtartási gyakorlatok rendszere, célja az emberi test feletti uralom megszerzése; kedvező oxigénbevitellel, testtartásokkal a gyengébb belső szervek működésének szabályozása, és a ritmikus légzéssel a központi idegrendszer munkájának jobbítása. Amikor Charles a jóga rendszerének kidolgozásáról, gyakorlásáról, kívánatos elterjesztéséről beszél, mindig egészség-jógáról szól, a halál tornácáról életre jutott ember bizakodásáról, meggyőződéséről az egészség visszaszerezhetősége vagy megőrzése érdekében. Charlesnak a jóga kiváló eszköznek bizonyult az élet érdekében, több mint negyven évet nyert általa.

Mivel a jóga fejlődése, társadalmi elterjedése során vallásos nézetekkel összefonódottan jelent meg, hazánkban 1945 után furcsa, ostoba helyzet alakult ki. Szakértők

szerint nem volt ugyan tilos jógázni, de célszerű lett műveléséről inkább hallgatni. A jógázók hosszú időre gyanús emberek lettek, olykor megszállottaknak, féltőrülteknek tartották, hírelték őket, s képzeljük el, mivel számolhatott Tamkó, akinek nyilvános iskolája, tanítványainak sokasága beszélt magyar mesteréről. Charlesnak a jóga miatt harminc éven át megkülönböztetés, hátrányos megkülönböztetés jutott osztályrészül.

Magyarországon a hatalmi szemlélet megváltozása a 60-as évek végén kezdődött el, amikor egyes tudósok, művészek bátran rámutattak, hogy a legújabb, modern élettani, pszichológiai, orvosi megfigyelések, kutatások azt bizonyítják, hogy a jógában sok helyes, igaz és az ember számára temérdek hasznos ismeret, tapasztalat és gyakorlat található. Ekkor elismerték, hogy a jóga arra tanít: lehet az embernek tudatosan és tervszerűen irányítania testét, szervezetét, tudatát. Az elismerés jele volt annak idején, 1968-ban egy bolgár szerzőpáros *Jóga (hatha-jóga)* című könyvének kiadása. Ekkor a szerzők között Dr. Tamkó Károly szakíró is megjelent a névsorban (Sirató nélkül és dr-ként. Tudnunk kell, hogy Charles ifjúkorában jogot tanult.)

Charles jógakönyv-terve egyre erősödött az idő múlásával, még halála előtt is tervként lebegett szeme előtt. Ereje fogytán a vágyott művet, teljes jóga-opuszát azonban már nem tudta olvasói asztalunkra tenni. Részleteket azonban tökéletesen kidolgozott, például versekbe öntötte megszerzett tudását. *Életem útján (Emlékfutam)* című, számtalanszor átdolgozott versébe Ady, Babits, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Kassák, József Attila, Palasovszky, Picasso, Tzara, Marinetti, Arp példa-sorába írta jóga-tanítóját, Selvarajan Yesudiant. Az 1977-es firkálmányra azt írta: „Ez már jó”, de az 1979-es áprilisi változatot tekintette véglegesnek.

Tóth Gyula

Téchy Olivér

1908-1983

Ki is volt Téchy Olivér, akinek nevét a hivatalos indológia nem jegyzi, s aki az orientalisztikában is csupán egy-két publikációval tette le névjegyét, közöttük egy Kőrösi Csoma Sándorra emlékező cikkel? Önmaga gépelte rövidke életrajzában példás szerénységgel szorítkozik a legfontosabb tényekre. 1908-ban született Aradon (1908. május 27.). 1930-ban jogtudományi doktorátust szerzett. Egyetemi éve alatt ismerkedett meg a szanszkrit és páli nyelvel – az is inspirálta, hogy szövegkiadásokhoz juthatott. Kapcsolatba került N. K. Bhagwat bombayi professzorral, aki miután megismerte tudásánál is nagyobb tudásvágyát, meghívta maga mellé. A háború közbeszólt. 1942-től – amikor tanulmányai is megjelentek – úgyszólván haláláig a Buddha életét bemutató kéziratán és a *Dhammapada* című kanonikus mű fordításán dolgozott. 1970-ben ment nyugdíjba, mint bíró. S a pihenés első éveit arra fordította, hogy az évtize-

dekig érlelt munkát formába öntse. 1980-ban adta kéziratát a Gondolat Kiadónak. Első olvasásra is megragadtak értékei, de kritikai észrevételeimet sem hallgathattam el. S a szerző ugyanazzal a szerénységgel fogadta a lektori jelentést, mint ahogyan dolgozott. Amikor 1982-ben visszakaptuk kéziratát, egy minden szempontot figyelembe vevő új változatot olvashattunk. Telefonon beszélünk is néhányszor – aztán már csak elhunytáról (1983. február 26., Budapest) értesülünk családjától.

Puskás Ildikó

(Téchy Olivér: *Buddha*. Gondolat: 1986; részlet az *Előszó*-ból. A pontos születési és halálozási adatokat *Téchy Tünde* bocsátotta rendelkezésünkre. A szerkesztő.)

Kovács György

1909–1985

Akárcsak a századforduló idején, a húszas-harmincas években is főként a teozófusok a leglelkesebb közvetítői a keleti tanoknak. Persze e közvetítés egy sajátos olvasatot is jelentett. A teozófusok a maguk szinkretista-okkult fölfogásában próbálták népszerűsíteni sok más „misztikus” tannal elegyítve a buddhizmust is. A polgári szalonok világa ez, a kedves, társaságkedvelő háziasszonnyal, a bohém művészekkel, „érdekes emberek”-kel, irodalmi fölolvadásokkal, asztaltáncoltatással, tarot-vetéssel, és okkult tanokkal minden mennyiségben. Ebben a közegben jelennek meg az első próbálkozások is valóságos Szangha létrehozására. 1931 és 1935 között tudunk egy ilyen néhány fős, főként értelmiségiekből és művészeiből álló buddhista csoportról, amely pár évig rendszeres összejöveteleket tartott, majd föl bomlott. Alapítója és szervezője egy Vágó László nevű pesti nagykereskedő, aki már a húszas években állandó tagja a londoni Buddhist Lodge-nak. Mellette a szervezésben nagy szerepet játszik egy Boromissza Tibor nevű, baloldali értelmű festőművész is. A közösség bélyegzőjén a Buddha alakja látható, egy székelykapu alatt, „Magyar Buddhisták” felirattal körülvéve. Ez a kis Szangha az ortodox hínajánát, mint az „igazi és eredeti” buddhizmust próbálta képviselni. A közösségalapítás egyik fő nehézségét a buddhizmus akkori ismeretlensége, illetve különcnek, extravagánsnak tetsző mivolta mellett az akkori idők szigorúbb, a vallásgyakorlást bizonyos fokig korlátozó jogszabályozása jelentette. Az akkor érvényben lévő 1895: XLIII. törvénycikk bevett, elismert és el nem ismert felekezeteket különböztetett meg egymástól a vallásgyakorlás terén. Talán mondani sem kell, hogy a buddhizmus ez utóbbi kategóriába esett. Ennek a tisztavirág életű közösségnek, a „Magyar Buddhisták” közösségének a

tagjaként indult Kovács György is, a hazai buddhizmus eme hőskorának kevésbé ismert, ám sok emberben mély nyomot hagyó, s ennél fogva mindenképpen említésre méltó alakja.

Az őt ismerők elmondásai alapján nem lenne túlzás azt állítani, hogy kevesen képviselték Magyarországon olyan hitelesen az aszketikus buddhizmust, mint ő, igaz, anélkül, hogy tudott volna róla. A buddhista tanításokhoz – másokhoz hasonlóan – ő is a Kelet, s ezen belül is főként az „egzotikus nyelvek” iránti intenzív érdeklődése révén jutott el, voltaképpen egészen fiatalon, már a harmincas évek elején. Legalább tíz (egyések szerint harmincnál is több) keleti nyelvet behatóan ismert, s volt, amit anyanyelvi szinten beszélt. A második világháború alatt a németek japán tolmácsaként működött. Öregkorában évekig a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum könyvtárosaként dolgozott, s élete utolsó éveit igen méltatlan körülmények között, nagy nélkülözésben töltötte. Habár egyik tanítványa szerint ezt a helyzetet mindvégig úgy tekintette, mint egyfajta, a saját hazájában megvalósítható szerzetesi élet lehetőségét. Talán ezért volt, hogy amikor némely tanítványa úgymond „segíteni próbált rajta”, erőfeszítésük hamar fiaskónak bizonyult.

Hatalmas tudásáról – különösen a keleti nyelvek terén – legendák keringtek. Egyik volt tanítványa elbeszélése szerint például sok éven át – főként élete utolsó idejében – azzal múlatta az időt, hogy kidobott napilapok széleire jegyzetelte szanszkrit, páli és más egyéb nyelvű szövegek olvasása közben tett filológiai, illetőleg nyelvészeti megfigyeléseit, elemzéseit, ötleteit – jobbára kurzív dévanágarí írással. (Ezeket a jegyzeteit halála után senki nem tudta elolvasni.) Még a háború előtt történt, hogy egy szingaléz herceg Budapestre látogatott, s az akkor még fiatal Kovács György egy fogadáson saját anyanyelvén beszélgetett vele. Ez annyira megdöbbenetett a herceget (ti. hogy Közép-Európa egy jelentéktelen kis országában valaki szingaléz nyelven szól hozzá), hogy meghívta Ceylonba, ám ezt ő nem fogadta el, nősülésére hivatkozva. A herceg ezt követően a *Dhamma-*

pada egy olyan díszpéldányát ajándékozta neki, amely még az ő apjáié volt. Vagy egy másik történet: Már jóval a háború után történt, hogy egy indiai küldöttség érkezett a Kelet-Ázsiai Múzeumba. Többen meghökkenve vették észre, hogy a múzeum öreg, szegényes kinézetű könyvtárosa valami egzotikus, ismeretlen nyelven elegyedett beszédbe a küldöttség egyik tagjával. A múzeum egyik munkatársa megkérdezte tőle, hogy milyen nyelven beszélt a hölgygel. „Tamilul” – hangzott a kurta felelet. Egyszer még egy arab nyelv-tankönyvet is írt, de ezt utóbb – lévén elavultnak találta – kidobta. A Bibliát kínaiul olvasta, s úgy nevezte, hogy „a zacskós Biblia”, mivel a lapokra szétesett könyvet egy befőttes gumival lezárt koszos nejlonzacskóban tartotta.

Rendkívül magányos ember volt, és különös, szenvedésteli életet élt. Ágyhoz kötött, mozgásképtelen feleségét évekig ápolta. Állítólag ennek köszönhetően alakult ki nála az a sajátos életforma is, amit tényleg csak a keleti remetékéhez lehet hasonlítani. Hosszú éveken át, egészen a haláláig nem aludt ágyban, hanem egy koszlott fotelban, ülve, s mindössze négy-öt órát. A lakás tele volt könyvekkel és az említett, hatalmas halmokba gyűjtött, teliírt szélű újságokkal, s e halomban két ösvény volt vágva: az egyik az ágyhoz, a másik az említett fotelhoz.

Tudását sohasem volt képes méltó helyen és méltó módon kamatoztatni. Ugyanakkor több fiatal érdeklődőt tanított valamelyik keleti nyelvre a lakásán – közöttük számos fiatal, kezdő orientalistát. (Hivatalosan a Buddhista Misszió Kőrösi Csoma Sándor Intézetének az intézményi keretén belül.) Ő is, akárcsak a magyar buddhisták első két generációja, mindvégig a théravádin, vagyis a hínájána buddhizmust vallotta a sajátjának, akárcsak az említett kis közösség, amelynek tagja volt egykoron. Ennek ellenére alakját a TeKi-KaGyü közössége Gharbaripa mahásziddha inkarnációjaként tiszteli.

Farkas Attila Márton

Fiatal koromban, amikor a kelet világa iránt érdeklődni kezdtem, gyakran jártam a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeumba. A könyvtárban mindig egy görnyedt hátú bácsika fogadott. Beszélgetni kezdtünk, és rögtön az első alkalommal hirtelenjében előadást tartott nekem a könyvtár állományáról. Noha akkoriban elsősorban Tibet érdekelt, megtudtam a bácsitól, hogy viszonylag kevés Tibetről szóló anyaguk van, de azt mindet előhozta a hátsó termekből. Még el nem kötelezett érdeklődőként azonban – hisz akkori érdeklődésem nem korlátozódott Ázsia egyetlen kultúrájára – éppolyan nyitottan vettem rá magam az indiai miniatúrákra, mint a hindi nyelvre.

És ez volt a kulcsszó, amire a görnyedt hátú emberke kinyílt. Átszellemülten kezdett mesélni arról a világról, amelyet ugyan csak sok ezer kilométeres messzeségből ismert, ám India néhány nyelvét igen jól értette. A dévanágari írású szövegekben szóképeket látott, és olyan lelkesedéssel tudott beszélni Indiáról, India nyelveiről és irodalmáról, hogy egyszerűen lehetetlen volt nem rászánni magát az embernek azonnal arra, hogy hindiül kezdjen tanulni. Az első tan-könyv, amit előhozott a könyvtár mélyéről, Debreczeni Árpád hindi nyelvkönyve volt, és azonnal meg is kezdődött az első óra, melyet azután még sok követett.

Az órák közben, amelyekért sohasem fogadott el semmiféle ellenszolgáltatást, gyakran terelődött szó a „Kelet”-tel kapcsolatos ismereteire, magyarországi keletkutatókra, Tóth Editre, Baktay Ervinre, de mikor jókedve volt – és mindig jókedve volt – mesélt mindenki másról, aki csak számított a „szakmában”. Ezeknek a történeteknek a varázsa abban rejlett, hogy a kezdő keletkutató gyakran itt hallott először életszerű történeteket azokról a nevekről, akik valójában csak könyvek szerzőiként léteztek számára. Nem emlékszem olyasmire, hogy valakiről rosszat mesélt volna. A legtöbb, ami ebben az irányban elhangzott pár emberről

a „nagy kópé” kifejezés volt, amit ravaszkas mosollyal kísért. Máskor a hindi ragozások közé történetek kerültek Bicskéről, a gyermekkori hatalmas bicskei eseményekről, melyek gyakorlatilag minden vidéki fiúval megeshettek volna, és nagy részükkel meg is estek.

A Móricz Zsigmond körtér mellett egy akkor még csendes utca elején lakott feleségével rokonoknál – egy cselédszobában.

Annus néni, akit Cilikének hívott, mert olyan cicásnak tartotta, folyton mosolygott. Megismerkedésünk idején „Cilike” talán már nem fogott föl mindent, de ha meglátott, széles mosollyal üdvözölt, miközben fölült az ágyon. Időnként lámpaernyőket készített, mindig volt négy-öt készülő lámpaernyő a szobában. Soha nem tudtam meg, hogy mindig ugyanazzal a néhány darabbal találkoztam, vagy sikerült ezeket eladni, és újak váltották fel a régieket. A helyiség, ahol éltek, aprócska cselédszoba volt egy átlagos méretű pesti lakásban, ahol az ágyon kívül csak egy szekrény és egy asztal fért el. Az asztal a mindenség tárolására szolgált. A falak mentén, a padlón 5–6 sorban ömlesztve könyvek a világ mindenféle nyelvein. Ha valamire szükség volt közülük, sohasem sikerült azt azonnal megtalálni, néhány napos átpakolás segített csak a keresési folyamatban.

Először Cilike ment el, később Gyurka bácsi is.

Három évvel a halála előtt került hozzám az egyetlen tárgyi emlék, amely fiatalkorom ezen különleges jelenségéhez, Kovács Györgyhöz fűz ma is. A tárgy természetesen egy könyv: *Otto Böhtlingk's Sanskrit Chrestomathie* 1909-ből. A belső oldalon szerepel egy beírás Sardar Umrao Singhtől, Amrita Sher-Gil férjétől, aki a könyvet 1915-ös budapesti látogatása idején ajándékozta Baktay Ervinnek. A következő beírás már Baktayé. Ő 1960. november 10-én baráti szeretettel ajánlotta a könyvet Kovács Györgynek – aki egy további bejegyzéssel folytatta a Sher-Gil által megkezdett sort.

Valójában keveset tudunk róla. A Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeumban található feljegyzések szerint

1909. július 25-én született Bicskén. Édesanyja neve Vasadi Balogh Jolán. 1957-től könyvtárosként dolgozott a Hopp Ferenc Múzeumban (az első olyan leltárkönyvi beírás, mely Kovács György kézjegyét viseli, 1957. július 2-án kelt).

Elhunyt 1985. május 31-én Budapesten.

A Buddhista Misszió tájékoztatójában (Budapest, 1985. Vol. VII, No. 5-6.) a Hírek rovatban olvasható az alábbi nekrológ: „Dr. Kovács György szeretett testvérünk, aki a harmincas években az első buddhista (théraváda) közösséget alapította, a Hopp Ferenc Múzeum volt könyvtárosa, a Buddhista Misszió tagja, a Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet tanára f. évi május 31-én a bardóba távozott. Jó karmája biztosítson neki kedvező újraszületést!”

EGYETLEN MEGJELENT FORDÍTÁSA:

Kovács Gy. – Tóth E., *Pancamaharaksasutranī. The Sutras of the Five Great Protectors*. In: *Asian Review. New Series*. Vol. I. No. 2., 1964, pp 61–69. (Valójában a cikk első részét, a kézirat leírását – pp 61–63. – írta meg Gyurka bácsi, mert ez után szerepel Kovács György aláírás. Tóth Edit a kézirat képeinek ikonográfiai leírását adta a cikk második részében).

Kovács, Gy. – Tóth, E. *Pancamaharaksasutranī. The Sutras of the Five Great Protectors*. In: *A Kőrösi Csoma Sándor Intézet Közleményei*, 3–4., Budapest: 1976, pp 50–59.

(Köszönet Kardos Tatjánának a rendelkezésre bocsátott adatokért!)

Nagy Zoltán

Dr. Hetényi Ernő

Láma Dharmakírti Padmavadzsra

1912–1999

1912. február 13-án született Budapesten, evangélikus családban. Édesapja, Hetényi-Heidlberg Albert zeneszerző, karmester, a magyar kabaréműfaj egyik megteremtője, műfordító, bécsi születésű művész, aki a Monarchia felbomlása után saját akaratából döntött a magyar állampolgárság mellett. Édesanyja a székely-szász származású Heidel Erzsébet, a kor ismert színművésznője, énekesnője.

Hetényi Ernő iskoláit Budapesten végezte. Nem volt rossz tanuló, de csak azt tanulta igazán lelkesen, amit szeretett. Kiváló volt a német nyelvben és irodalomban – a német a második anyanyelve volt –, rajongott a magyar irodalomért, főleg a költészetért, szerette a zenét és az egyéni sportokat. Bár a fasori Evangélikus Gimnáziumból nem sokkal érettségi előtt eltanácsolták, végül mégis leérettségizett, és

szabadúszó újságíró lett, főleg színházi lapoknak dolgozott. Számos fordítása is megjelent, melyek közül kiemelkedik Morgenstern *Bitófa-énekek* című kötetének 1943. évi kiadása, és a bibliai *Énekek énekének* újrafordítása és átköltése. Igazi érdekesség, hogy Marx Károly *A tőke* című munkájának első részét ő fordította magyarra, és két Hitler-ellenes műve is megjelent. Irodalmi működése és antifasiszta magatartása miatt a magyar Sajtókamara nem vette fel tagjai sorába, 1944-től pedig a nyilasok és a Gestapo is körözte. Ekkorra azonban már a Honvéd Haditudósító század sorkatonájaként szolgált, ahonnan a háború vége felé megszökött, az illegális Görgey-zászlóaljba jelentkezett és ott tevékenykedett.

Fiatalon bejárta egész Európát, az afrikai-olasz gyarmatokat, és mint potyautas és fűtő, egy hajóval Indiába is eljutott. 1931-ben Olaszországban járt, ahol a Nápoly-Bari közötti utat gyalog tette meg. Útja során találkozott egy Padma nevű osztrák származású szerzetessel, aki Keletről visszatérőben hazájába igyekezett. Két alkalommal 3–3 hónapon át tanította a Dharmától elbűvölt fiatalembert, először közös útjuk során, majd 1938-ban Bécsben, amikor Hetényi Ernő rokonlátogatáson volt a városban. Padma kezéből nyerte el a felavatást és lett a buddhista szangha tagja. Padma azzal vált el a magyar fiatalembertől, hogy a buddhista papi rendhez tartozását közli a németországi buddhista vezetőséggel, és ha szüksége lesz rá, a német egyháznál jelentkezzen hivatalos elismerése ügyében. A háború után Hetényi Ernő rá hivatkozott, amikor a németországi missziós központnál az akkori vezetőség elfogadta 1938-as felavatását, és igazolta, hogy jogosult Magyarországon buddhista vallási közösséget létrehozni (ennek dátuma: Berlin, 1952. II. 18.). Ez a dátum a magyarországi Buddhista Misszió megalakulásának tényleges napja, mert hivatalosan a magyar állam csak 1957 során ismerte el a közösség létezését.

Az Árya Maitreya Mandala buddhista rend nyugati ágának létrehozását 1952-ben hirdette ki Láma Anagárka

Góvinda, német származású utazó, filozófus, festőművész, költő. A Rend a buddhizmus mahájána irányzatához tartozik, rítusa a tibeti hagyományokat követi. Az akkori közösség vezetője, Dapa Kasszapa, Góvinda láma személyes tanítványa volt. Vele vette fel a kapcsolatot személyesen is 1956-ban dr. Hetényi Ernő, a Buddhista Misszió ügyvivője. 1956. október 8-án kapott beavatást Dapa Kasszapától a rendi hierarchia egyenes ági leszármazási vonalába. 1956. november 2-án pedig a Legfelsőbb Rendi Tanács és Láma Góvinda a „doctor philosophiae buddhologiae” címmel ismerte el munkásságát. Az egyes sorszámú diploma Láma Anagárika Góvinda, a kettes Dapa Kasszapa, a harmadik pedig Láma Dharmakírti Padmavadzsa (dr. Hetényi Ernő) nevére lett kiállítva. A Magyarországi Buddhista Misszió 1952 óta képviseli hazánkban az AMM rendet, mely 1956-ban Kelet-Európai Központtá nyilvánította a Buddhista Missziót, hogy a szomszédos országokban is előmozdítsák a buddhizmus fejlődését.

Dr. Hetényi Ernő célja az volt, hogy kiépítse és megszilárdítsa az első magyar buddhista vallási közösséget, külföldi kapcsolatok segítségével stabilizálja helyzetét, és olyan autonóm vallási közösséggé tegye, amely részrehajlás nélkül képes a különböző buddhista irányzatok és iskolák képviselőitére. Konceptiója szerint az érdeklődőknek a Buddha tanításával, mint egységes egésszel ajánlatos megismerkedniük, és hozzá kell jutniuk a buddhizmus szentirataihoz és irodalmához, hogy a Tanítást mindennapi életük eleven gyakorlatává tehessék. Ez tette szükségessé a Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet létrehozását, melyet a Buddhista Misszió és az Árja Maitréja Mandala Rend közösen alapított meg a 2500 éves Buddha-évforduló (Dzsajanti) ünnepségei keretében 1956-ban Berlinben.

1950–1954 között Hetényi Ernő teológiai és orientalisztikai tanulmányokat folytatott az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Római Katolikus Hittudományi Akadémián. Ligeti Lajos tanítványaként a klasszikus tibeti

nyelvet is elsajátította. Pálos István doktor segítségével megismerkedett a kínai akupunktúra gyógyítási rendszerével. Dolgozott a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeumban és az Iparművészeti Múzeumban, valamint közreműködött a Néprajzi Múzeum lamaista gyűjteményének felolgozásában.

A Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet 1990-ig működött, mint papi szeminárium és tudományos intézet, kapcsolatokat építve ki a nemzetközi tudományos intézményekkel és buddhista központokkal, az el nem kötelezett érdeklődők számára is lehetővé téve a Dhamma megismerését és tanulmányozását, közreműködve mintegy 30 könyv kiadásában. Az intézet felépítésében, megszervezésében és működtetésében egészen halálukig felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtott két kiváló magyar orientalista, dr. Felvinczi Takács Zoltán professzor, aki a Buddhista Misszió tiszteletbeli elnöki posztját is betöltötte, valamint dr. Baktay Ervin professzor, aki az Intézet tanáraként és lektoraként dolgozott.

A Magyarországi Buddhista Missziónak alapításától 1990-ig dr. Hetényi Ernő volt az ügyvivője, aki 1956-tól az AMM Rend Kelet-Európai Tartományfőnöke és a Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet igazgatója tiszttét is betöltötte. Keleti útjai során járt Indiában, Mongóliában, a Burját Köztársaságban, Laoszban a helyi buddhista kolostorok vendégeként. Beavatást nyert tibeti és mongol Nagylámáktól, és 1982-ben részesült Őszentsége a XIV. Dalai Láma áldásában, akivel útjai során háromszor is találkozott. Külön említést érdemel Dharmakírti láma bensőséges személyes kapcsolata Őszentsége Erdeni-phel tulku lámával, az ulánbátori Gandam kolostor főapátjával, akivel több alkalommal személyesen is találkozott, felavatásában és áldásában részesült, s akit szellemi atyjának tekintett. Dharmakírti láma igen széleskörű nemzetközi kapcsolatokat épített ki a Misszió számára. Személyesen ismerte csaknem az összes ázsiai buddhista vezetőt.

A magyar buddhistákat több alkalommal képviselte az ázsiai Buddhista Békekonferenciákon, valamint az Európai Buddhista Unióban, mely az európai országok buddhista csúcsszerveit tömöríti, és amelynek a Buddhista Misszió is tagja. Egy interjú során Dharmakírti láma így beszélt mestereiről: „Először is az az osztrák származású szerzetes, akivel Olaszországban találkoztam 1933-ban. Tőle hallottam először a buddhizmusról. Apai barátomat, Baktay Ervint is gurumnak tekintem, aztán Takács Zoltán professzor urat, Ligeti Lajost, Gál professzort, a szanszkrit tanáromat, és természetesen Kőrösi Csoma Sándort. Keleti mestereim: Góvinda Láma, a XIV. Dalai Láma, akivel három alkalommal találkoztam, Erdeni-phel, az ulánbátori kolostor apátja és a burját-mongol kolostor főnöke, láma Gombodzsab.” És még néhány név, akivel láma Dharmakírti Padmavadzsra élete során személyes vagy munkakapcsolatba került: Nyánapónika Théra, Pijadasszi Maháthéra, G. P. Malalasekera, Anuruddha, Ewans-Wentz, Alexandra David-Neel, Tucci professzor, Siegbert Hummel, Füst Milán, Weöres Sándor, Tamkó Sirató Károly, Vihar Béla.

Dharmakírti lámának természetesen voltak segítőtársai is ebben a nagy munkában, elsősorban helyettese és kijelölt utóda, dr. Rács Géza, azaz Dharmaratna Padma Uggó, aki fájdalomosan korán, mesterét megelőzve kezdte meg vándorlását a bardó ösvényein.

Dr. Hetényi Ernő négy sztúpát avatott fel Magyarországon. Szakirodalmi munkássága rendkívüli, fordításainak és az Intézet jegyzeteiként szolgáló műveinek száma több száz. Számos könyve jelent meg különböző kiadóknál a nagyközönség számára is. Fölülmúlhatatlan érdemeket szerzett a Buddha-Dharma megismertetésében és terjesztésében egy olyan korban, amikor minden ilyen irányú tevékenység vagy tiltva, vagy erősen akadályozva volt. Fórumot biztosított minden olyan érdeklődő számára, aki a buddhizmus, a buddhista vallásbölcselet iránt nyitott volt. Életművének feldolgozása még várat magára.

1999. szeptember 17-én tiszta öntudattal lépte át a bardó kapuját. Láma Dharmakírti Padmavadzsra, dr. Hetényi Ernő emléke előtt tisztelettel hajtja meg a fejét mindenki, aki a Buddha-Dharma útját járja.

Ferenczy Éva – Kalmár Csaba

Dr. Rács Géza

1923-1983

Dr. Rács Géza 1923. november 23-án született Sárváron, Kiss Mária és id. Rács Géza első gyermekeként, öccse Rács Ernő. Középiskolai tanulmányait Szombathelyen végezte, majd a Közgazdaságtudományi Egyetem hallgatójaként 1942-ben került Budapestre. 1944-ben feleségül vette Kerner Mártát, 1955-ben megszületett lányuk, Rács Márta. 1982 őszén barátai és családtagjai segítségével felépítette kertjében Közép-Kelet Európa első felszentelt sztúpáját Kőrösi Csoma Sándor tiszteletére. Evilági életútja 1983. december 26-án ért véget, hamvai a sztúpában kerültek elhelyezésre.

A költészet, a távol-keleti kultúrák, valamint a buddhizmus iránti érdeklődése korán megmutatkozott, versei megjelentek különböző napilapokban, magazinokban, sőt a Magyar Rádióban is elhangzottak. Költeményeit 1942-ben adta ki a Celldömölki Hírlap, 1942 és 1944 között publikált

az *Új Idők* című újságban, írásai és műfordításai (pl. *Brezina*, valamint *Trakl*, ami kiadásra került) 1966 és 1974 között a *Nők Lapjában* jelentek meg, ezen kívül rendszeresen elhangzottak a Kossuth, illetve a Petőfi Rádióban 1952 és 1968 között. Költő munkásságában hazai nagyjaink alapos ismerete segítette, ám emellett figyelmét leginkább a japán és kínai versek keltették fel. A keleti költészet nyitotta meg számára az utat a kelet művészetének, filozófiájának, vallásának tanulmányozása felé.

Tanulmányai befejeztével munkaügyi előadóként dolgozott, munkáját azonban csupán megélhetéséhez szükséges kötelezettségnek tekintette. Szabadidejét szinte teljes egészében a keleti vallások – ezen belül legfőképpen a buddhizmus – megismerésére és elsajátítására fordította. Lakásának egyik szobájában az évek során jelentős kelet-ázsiai gyűjteményt állított össze szobrokból, különböző szertartási eszközökből, hangszerekből.

1953-ban csatlakozott a Magyarországon 1952 óta működő Buddhista Misszióhoz, ahol 1955-ben pappá szentelték. Az Árya Maitreya Mandala Rend Kelet-Európai Központjának rendi titkáraként és protokollfőnökeként az állami szervezetekkel, külképviseletekkel és különböző vallási, társadalmi és kulturális intézményekkel való jó kapcsolat kiépítésével és fenntartásával foglalkozott. Emellett a Kőrösi Csoma Sándor Intézet docenseként rendszeres előadásokat tartott a buddhizmus filozófiájáról és szertartásairól. Tanítványa volt öccse is, akit 1956-ban szenteltek pappá, s aki ugyanebben az évben életét vesztette a forradalom kitörésekor. Az ő emlékének tiszteletére emelt egy kisebb sztúpát a kertjében.

1960-ban doktori disszertációt írt *Magyarország és a buddhizmus* címmel, melyet többek között dr. Baktay Ervin véleményezett, és ezen munkájáért megkapta a buddhista hittudomány doktora címet. Az értekezés a maga nemében egyedülállóan ölelte fel a magyarországi buddhizmus történetét, Kőrösi Csoma Sándor életét, összefoglalta a buddhiz-

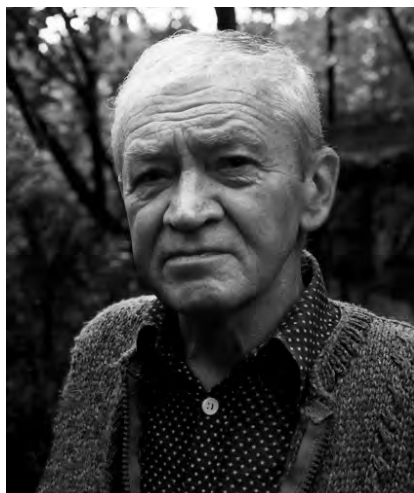
mussal kapcsolatos magyar nyelvű irodalmat, és részletesen foglalkozott a magyarországi Buddhista Misszió működésének bemutatásával.

1980-ban, 25 éves papi működése alkalmából a tartományfőnöktől megkapta a láma címet. 1982-ben az öccse emlékére emelt szentély helyére immár autentikus, 4 méter magas sztúpát épített, melyet ünnepélyes keretek között szenteltek fel. Közép-Kelet Európa első sztúpája ma is megtalálható házunk kertjében. Nagy tisztelettel és szeretettel ápoljuk a hagyományokat férjemmel, Kovács Andrással és gyermekeinkkel, Krisztával és Dáviddal együtt. Édesapám számomra több volt, mint apa. Bölcsessége és tudása rendkívüli emberré tette, tanításainak hatására pedig sokan csatlakoztak a Rendhez. Szerepe a buddhizmus magyarországi elterjedésében, a Buddhista Misszió működésében és összetartásában meghatározó volt. Halála hasonlóképpen pótolhatatlan űrt hagyott maga után a Misszióban, mint amelyet családja érzett elvesztésével.

Rács Márta

Miklós Pál

1927-2002

Akit a tudományos világ majd Miklós Pálként tisztel, és nevét is majd így örökítik meg lexikonok, monográfiák, könyvtárak Los Angelestől Londonon át Pekingig, Hulják Pál néven 1927. május 18-án született Diósgyőrben. Kivételes tehetségű, már ötéves korában ír-olvas. Szépen rajzol (több albumnyi remek rajz és akvarell maradt utána), érdekli a technika, maketteket barkácsol, működő rádiót eszkábál, építész akar lenni. Egy bányásztelepen (Pereces – téglaburkolatú egyenházai ma is megvannak) nevelkedik. Iskolai tanítója apai nagybátyja, Hulják János, európai hírű botanikus. Az ő könyvtárát használja, Herman Ottótól Jókaiig mindent elolvas. (Jókait élete végéig az egyik kedvenceként említi.) Memorizálja a szövegeket. Műveltségén és szöveg-tudásán az érettségiztető elnök úgy elképed, hogy a legenda hírű elitképzőbe, az Eötvös Kollégiumba küldi felvételire. Az 1945-ös év ez. A családnak a műegyetemre nincs

pénze, Pali lemond az építészségről és francia-magyar szakos bölcsészhallgatónak jelentkezik az Eötvös Kollégiumba, ahová rögtön felveszik. Meghatározó tanárai Kenéz Ernő, Keresztury Dezső, Pais Dezső, Gyergyai Albert. (Keresztury javaslatára változtatja meg családnevét Miklósrá; Gyergyai-val annak élete végéig francia nyelven levelezik.) Kedvenc költői: Arany, Babits, Weöres. (Egy Babitsot ábrázoló porcelán plakettet könyvespolcának ágya melletti részén tartott. Weöressel közeli barátok voltak és leveleztek is. Weöres sokszor dolgozott barátja kínai nyersfordításából.) 1950-ben diplomát szerez. Tudományos aspiránsként Kínába megy. (Elutazása: választás. Politika és tudomány között. Kínából - tőle tudom - megváltozva jött vissza. Igazában véve nem lett buddhista, de az élete végéig tartó csendes alázat volt benne minden érték iránt.) 1951-1954 között a pekingi egyetemen és a pekingi szépművészeti akadémián tanul. Sokfelé eljut, főként gyalogosan, vándorfestőkhöz csapódva, vagy teherautók platóján utazva. Szakállt növeszt. Úgy öltözködik, mint a kínaiak, sarut hord, mint a vándorok. Kínai nevet kap: Mi Po. A hétköznapi nyelv mellett később megtanulja a régi kínai nyelvet és írást is. (A kínai mellett tudott még franciául, németül, angolul, oroszul és latinul.) Gyönyörűen rajzol. Kalligráfiákat is készít. (Korniss Dezsőt ő tanította meg a kalligráfia elméletére.) Csiszolt kőbe megfaragtatja pecsétjét. (Ecset, tus és pecsét: ezek voltak legnagyobb, és talán egyetlen kincsei.) A kortárs kínai festőművészek legjavával (Li Hsziong-caj, Li Ko-zsan, Li Ku-csan, Vang Csü-csiu, Csi Liang-ji, Csiang Csao-ho, Huan Pin-hung, Vu Co-zsen) baráti viszonyba kerül. A festés minden titkát megtanítják neki. Úgy tekintik, mint egy közülük valót, mint egyet a beavatottak közül. (Legjobb könyve - *A sárkány szeme. Bevezetés a kínai piktúra ikonográfiájába*, 1973 -, amely lengyel, német és francia nyelven is megjelent, és amelynek tipográfiai megvalósítása is az ő munkája, ennek a „beavatott” tudásnak a gyümölcse. Alkalmazta benne azt a történeti módszert, amelyet többdimenziós, strukturális

kauzalitásnak nevezett el később. Ennek lényege, hogy a történések – a Történelem – okai és okozatai nem érthetők meg lineáris kauzalitással, hanem csak a politika, az irodalom, a művészet, a technika, a jog, a vallás, a magánélet stb., azaz csak minden bevonásával.) Megismerkedik az öreg Csi Paj-si-val, akit a XX. század legnagyobb kínai művészenek tartanak. (Könyve: *Csi Paj-si*, 1962) (Évek múltán még egyszer elutazott Kínába. Barátai egy része akkorra már meghalt, többen a kulturális forradalom áldozatai lettek. Szomorúan jött haza. Azt mondta, az ő Kínája nincs többé.) Egyetlen nem-kínaiként eljut Tunhuangba. Három hónapot tölt itt, naplójába belerajzolta az Ezer Buddha Barlangtemplomok falképeit. Itt készített jegyzeteiből nő ki első könyve (*A tunhuangi Ezer Buddha Barlangtemplomok*, 1959). (Világhírnevet éppen ez a munka hozott neki. Egy pár éve megjelent külföldi kiadványban olvastam, hogy a nemzetközi sinológia őt tekinti annak, aki Tunhuangot az európai kultúra számára újra felfedezte.)

1954–1958 között a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeumban dolgozik. Innét az MTA Irodalomtudományi Intézetébe kerül. Tőkei Ferencsel megírja *A kínai irodalom rövid története* című monográfiát (1960). Megjelennek kötetekbe gyűjtött esszéi: *Olvadás és értelem* (1971), *Vizuális kultúra* (1976). József Attila-díjjal (1973) és Munkácsy-díjjal tüntetik ki (1982). Európai szinten is elsők között foglalkozik a vizuális kultúrával, mint önálló tudománnyal. Egyik első hazai méltatója a strukturalizmusnak. Baráti kapcsolatba kerül és levelezik Roman Jakobsonnal. 1975-től tíz évig vezeti az Iparművészeti Múzeumot, amelyből az ország egyik legjobb kulturális intézménye lesz. Megjelenik a magyar szemiotikai irodalom alapművének számító könyve, a *Kép és kommunikáció* (1980). Baráti szálak fűzik Vasarelyhez és Kepes Györgyhoz. Megírja *A zen és a művészet* című könyvét (1978), majd ennek folytatásaként a *Kapujanincs átjárót* (1987), amelyben középkori kínai buddhista szövegek – ahogyan ő nevezi: katekiz-

musok – általa készített fordítását és saját magyarázatait adja közre. Az 1987. évi nyugdíjba vonulása előtt két évig a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum igazgatója. Ezután 2001-ig az ELTE-n tanít kínai művészettörténetet.

Igazi mestere Felvinczi Takács Zoltán volt. Ő volt az aspiránsvezetője, a kandidátusi értekezésének bírálója, tulajdonképpen ő volt Miklós Pál szellemi apja. (Szánkózó unokái mellett Takács Zoltán fényképe volt az egyedüli fotó, amelyet dolgozószobájában kifüggesztett.) Baktay Ervint is mesterének tartotta. Az 50-es évek második felében sokat voltak együtt a Hopp Ferenc Múzeumban. Tanítványi-baráti szálak fűzték az öreg Ligeti Lajoshoz is. Ligetinek hozzá írott leveleiből látszik, milyen fontos volt ő Ligetinek. Barátság fűzte – most csak a halottakat említem – Juhász László belsőépítészhez. Amikor Juhász megbénult, ő tanította meg újra beszélni és írni. Barátja volt Tőkei Ferenc, aki egyik utolsó könyvét (*A kínai festészet elmélete* című szöveggyűjtemény) neki ajánlotta. Egy életen át tartó barátság fűzte Vujicsics Sztojánhoz, akivel a betegségekben is osztozott. Barátja volt Kaesz Gyuláné, Kató, valamint Szerb Antalné, Klári és testvére, Bálint Endre. A művészek közül talán a legjobb barátja Kondor Béla volt. Mivel ez már történelem, megírom, a jó szakmai viszonyon túl, barátság is fűzte Antall Józsefhez. Kapcsolatukra jellemző Antall alábbi, japán kerti metszetre írott újévi jókívánsága: „MI PO kínai sexuálpáthologus úrnak, Sashegyen – Tisztelettel a konkurrencia, azaz a japánok nevében, mao-mao-mao – BUÉK, 1976/77, AN Tall-jó”.

Tűnődöm, mi volt legjellemzőbb tulajdonsága? Azt hiszem, az, hogy semmihez sem ragaszkodott. Tárgyakhöz, dolgokhoz végképp nem. Talán csak az ecseteihez, a tushoz és a pecsétnyomójához. Bár, ha elkértem volna őket, biztosan nekem adta volna. A semmihez sem ragaszkodás hagyatta ott vele az Iparművészeti Múzeumot, aztán a Hopp Ferenc Múzeumot, és tulajdonképpen az életet. Öt-hat éven át a betegségeivel bajlódott. Hetvenedik születésnapjára

tanítványai és kollégái meglepték egy emlékkönyvvel. Ennek örült, de tulajdonképpen már csak a családjának tudott örülni. Betegágyában a Római Szentegyház rítusa szerint meggyónt, megáldozott. Végnapjaiban Babits-verseket és zsoltárokat hallgatott. Utolsó látogatója, Sári László tibetológus is zsoltárokat olvasott neki. 2002. november 16-án halt meg pasaréti lakásának dolgozószozájában. Évtizeddel korábban maga írta, buddhista ihletű gyászjelentése – „az, aki Miklós Pál volt, meghalt...” – órákkal halála után került elő. Hamvai a tabáni Alexandriai Szent Katalin plébániatemplom kriptájában nyugszanak.

Hidvégi Máté

Miklós Pál (kínai nevén Mi Po) sinológiai munkásságának főbb témái a festészet, irodalom, művelődés és vallástörténet. 1951–54 között Kínában járt ösztöndíjasként, ahol összeismerkedett a neves kínai festőművésszel Qi Bai-shivel (Csi Paj-si), akinek korábban is voltak kiállításai Budapesten (1930, 1938), s munkásságát rövid kötetben méltatta (Csi Paj-si 1862–1957, 1962). Nagy alakú albumban tárgyalta többek között Lóczy Lajos és Stein Aurél által felfedezett dunhuang-i (tunhuangi) barlangtemplomoknak a buddhizmus története szempontjából is jelentős művészetét (*A tunhuangi ezer Buddha barlangtemplomról*, 1959). Több önálló (*Kína művészete*, 1956, 1987) és másokkal készített kiállítási katalógusa is megjelent.

Elméleti és művelődéstörténeti szempontból is jelentős könyvet írt a kínai festészetről (*A sárkány szeme. Bevezetés a kínai piktúra ikonográfiájába*, 1973). A maga korában úttörő összefoglalást írt a modern kínai irodalomról (*A kínai irodalom rövid története*; szerzőtárs: Tőkei Ferenc, 1960). Koronként részletezve tárgyalta a kínai színházművészetet (In: Hont Ferenc, szerk. *A színház világ-*

története 1-2., 1972). Lefordította Lao She (Lao Sö) *A tigris-kisasszony meg a férje* című regényét (1957) és Cao Yu (Cao Jü) *Zivatar* című színművét (1959). Különösen sokat fordított Guo Mo-ruo-tól (Kuo Mo-ruo), akinek többkötetes önéletrajza (*Ifjúkor*, 1961; *Egyetemi éveim*, 1962), a híres ókori költőről, Qu Yuan-ról (Csü Jüan) írt drámája (*Csü Jüan*, 1958), valamint több verse is az ő tolmácsolásában jelent meg.

Számos érdekes, a buddhizmust is érintő művelődéstörténeti témát tárgyalt (*Tus és ecset. Kínai művelődéstörténeti tanulmányok*, 1996), s Mi Po néven a kínai erotikáról is írt. Külön hálás témája volt a buddhizmusnak kínaiul chan (csan), japánul zen néven ismert irányzata (*A zen és a művészet*, 1978; *Kapujanincs átjáró. Kínai csan-buddhista példázatok*, 1987).

Kicsi Sándor

Tőkei Ferenc

1930–2000

1930. október 3. – 2000. augusztus 13.

A szó legtágabb értelmében orientalista volt, azaz tudta, hogy szakmánk legfőbb tanulsága az összehasonlítás Európa kultúrájával. Sinológus volt, vagyis szövegek alapján tanulmányozta Kínát, elkötelezve magát Kína kultúrája mellett; már utána maradt könyvtára is bizonyította széleskörű érdeklődését. Könyvtárának egyik harmada Kína iránti érdeklődését mutatja. Könyvtárának másik harmada a filozófia, ez munkásságának értékelése és elemzése is. Könyvtárának harmadik harmada a leghosszabb: belefér az egész világ, a megírás helyét és tárgyát illetően.

Amelyik tudományos intézményben megfordult élete során, működése rajta hagyta sokoldalúságának bélyegeit. Egész keletet hasonlított össze Nyugat-Európával, és azt

remélte, hogy munkatársai és tanítványai folytatják mind kutatómunkáját, mind pedig feltáró tevékenységét.

Történelmi érdeklődése alapján véve földhözragadt: azt vizsgálta, hogy az egyes kultúráknak milyen volt a viszonya a földhöz, milyen tulajdonviszonyok között sajátították el a történelem folyamán és jelenítették meg művészi formában.

1959-ben robbant be a magyar kultúrába (*A kínai elégia születése*) és a kínai kultúra történetébe. Kínai kultúr-történeti munkásságát az ő terminusával „az ázsiai termelési mód” címen emlegették még számos alkalommal és kiadványban. Jellemző, hogy a munka Párizsban jelent meg először, tehát nem is magyarul, és a külföld hamarabb ismerte meg és el, mint hazája.

Mindenek előtt a kínai irodalom magyar fordítását tűzte ki céljával: vagy maga fordította le, vagy megszervezte a kínaiul készült művek magyar fordítását. A prózai műveket mindig maga fordította, és megtervezte, hogy híres magyar költők ültessék át magyarra művészi formában. Sokszor ezek a „nyersfordítások” az eredeti költemények igazi fordításai; úgyhogy csak sajnálhatja a magyar olvasó, hogy nem olvashatók külön kötetben.

Előszavak, utószavak, fordításokat bevezető írások tanúskodnak arról, hogy két munkája között is foglalkoztatta alapvető témája, a sinológia. Munkáját megkoronázta a konfuciánus kínai kultúra összefoglalása, Liu Hszie írása (*Az irodalom és faragott sárkányai*). Ezzel a munkájával a tudomány doktora címet érdemelte ki (a Magyar Tudományos Akadémia 1973-ban választotta tagjai közé), valamint Állami díjat kapott 1970-ben.

Mint élete egész folyamán, a kínai írástudók legfontosabb tanítását valósítja meg: a túlsó partot, azaz a munkája közvetítette gázlót összekötve a kínai kultúra múltjával, Kínát pedig Európával. A kínai kultúrát és magyar fordítását így számunkra, Kína számára és a világnak egyaránt közvetíti.

Nagy leleménye volt az európai ókor történetének felfedezése, és eredményei keleti hiányának kimutatása, ami szerinte lehetetlenné tette, hogy nagy kultúrájuk ellenére Kelet óriási államai megközelítsék az európai civilizáció eredményeit.

A cselekvés elméleti megítélésétől jutott az orientalisztikáig, a drámától a filozófiáig. Legnagyobb és legteljesebb sinológiai kötetei az ókori kínai filozófia legnagyobb teljesítményét mutatják. Címük így szól: *Kínai filozófia. Ókor*; többször is kiadták. Le akarta még fordítani a kínai filozófia egyéb jelentős írásait is, erre azonban csak a kötet cím vall, mert sajnos nem volt ideje rá. Kár, hogy nem tudjuk meg, milyen elméleti összefüggések foglalkoztatták még, de a fordított munkák eredeti címe és besorolása, amit tekintetbe vett, a kínai írásbeli kultúra legfőbb munkáit tudta magyarul közvetíteni. Írásaival kapcsolatban beszélhetünk az irodalom és filozófia, drámairás és történettudomány interpretálásáról, mikor mire van szükségünk. A fordítás mindegyikre lehetőséget ad. Kínában ami írásbeli, az rögtön irodalom is; Tőkei tisztában volt az írás és az irodalom közötti különbséggel, s igyekezett fordításait ennek tudatában elkészíteni.

Liu Hszie Kínában nem elég nagyra becsült munkájában Tőkei felfedezi a császárkor előtti legnagyobb költőt, a császárkor legfőbb mércéjét, Csü Jüant. Az ő költészetének kibomlását vizsgálja egész munkássága során. Az ő tanulságait bontja ki minden kínai irodalmi fordításában, jó írástudóhoz illően. A kínai irodalom Tőkeinél „elégikus”, a jelzőnek legalább sinológiai értelmezésében, Csü Jüan *A száműzetés elégiája* című művének alapján. Már a címe is nehezen volt fordítható. Csü Jüan élettörténete jól példázta azt a bánatot, ami Tőkei és egyes követői értelmezésében a keleti irodalom legfőbb műfaját, az elégiát tükrözi.

Világnézetében benne foglaltatott sok régi, látszólag távoli kultúra eredménye. Például nem csupán a szokásos „filozófia” gyanánt értelmezett, de csak keleten megismer-

hető tanítás. A Kínában idegen eredetűnek számító buddhizmusról ír több munkájában az eredetileg kínai taoizmus külsőségeivel, egészen a mai kínai „népvallás”-áig. A történetelméleti tanulmányainak, felismeréseinek a tanulsága vezette el *A társadalmi formák elméletéhez* és az erről szóló írásokig (1968), valamint a fejlődés és felzárkózás akadályainak feltárásához és a hozzájuk szükséges fejlődéshez: *A szocializmus dialektikájához* (1974). Az összehasonlítás tökéletes, a történelem még nem teljes, de kívánom, hogy Kína eljusson kultúrája fokára a történelmében is.

Ecsedy Ildikó

Tóth Edit

1932-1965

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanult tibeti és szanszkrit nyelvet, illetve kelet-ázsiai művészetet. Muzeológusként kezdett dolgozni. Egy évig asszisztens volt a ceglédi Kossuth Lajos Múzeumban, 1956 szeptemberétől a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeum Indiai és Délkelet-ázsiai részlegén dolgozott, 1959-től (Baktay Ervin nyugdíjba vonulása után) az indiai gyűjtemény kurátora. 1958-ban, az *India művészete* című vándorkiállítás visszaérkezése után visszarendezte a kiállítási anyagot. Rásonyi Leilával megszervezte a *Kelet-ázsiai bronzszobrok és fadúc-nyomatok* című kiállítást a szolnoki Damjanich János Múzeumban. Emellett a fotógyűjtemény felelőse is volt.

Tanulmányokat írt az indiai és a nepáli művészetről, köztük nem egy buddhista ábrázolásokkal foglalkozik. A Dalai Láma és a Pancsen Láma tibeti ajándéktárgyairól is ő adott leírást. Indiai irodalmi műveket fordított, illetve

mások fordításához készített jegyzeteket. Három évig dolgozott a *Mahábhárata* egyes részleteinek szanszkritről magyarra fordításán.

Indiai tanulmányútján a modern indiai festészet történetével foglalkozott, illetve meglátogatta a fontosabb múzeumokat és művészeti emlékeket. Szándékában állt publikálni egy kiadványt a Múzeum tibeti festményeiről, ebben hirtelen halála megakadályozta.

Bethlenfalvy Géza

Patai István

1933–2001

Patai István, a kicsapott és Magyarország minden színpadától eltiltott színészből lett sziddha 1933-ban született Budapesten, klasszikus, régivágású polgári családban. Fiatalkoráról keveset tudni. Idős, még élő nővére szerint a családi kötelékek sohasem béklyózták, s habár „a Pista szíve színarany”, gyermekkorában éppúgy nem foglalkozott a családdal, miként nősülése után, majd később, elvált feleségétől és gyerekeitől távol került. Mindenkor szabad ember volt.

Kortársai és művész ismerősei – közöttük több befutott figura – véleménye szerint vérbeli színész volt. Sokan tehetséges embernek tartották, s a színészet mellett, még a hatvanas években, a zenélésbe is belekóstolt: egy jazz-bandet alapított, amely viszonylag nagy sikerrel föl is lépett itt-ott. Jeles András szintén azon kevés művész barátok közé tartozik, akik nem hagyják cserben. Többek között neki köszönhető, hogy több filmben szerepel akkor is, amikor

már egészen lent van - na nem szellemileg, hanem evilági egzisztenciáját tekintve. Így még utcaseprő korában is kap egy-egy rövid (ám annál emlékezetesebb) szerepet némely magyar művészfilmben. A *Kis Valentín*óban például, vagy az Oscar-díjra is jelölt *Kicsi a bors, de erős*ben. A legnagyobb alakítása Jeles Álombrigádok-beli Duba elvtársa. Jobbára mindig önmagát játssza: a szájával zenélő, olykor álfancia nyelven halandszázó, öreg, részeges, lepusztult művészfigurát.

A sikeresnek induló pálya még a hatvanas évek végén (vagy a hetvenes évek elején?) egy többféleképpen elmesélt botrány miatt törik ketté, melynek részletei máig tisztázatlanok. Egyik verzió szerint meglehetősen kellemetlen, bizonyos politikai tartalmaktól sem mentes kijelentéseket intéz a Thália Színház igazgatójához - annak szidalmazása közepette. Egy másik változat szerint viszont egy nőnap-i ünnepségen elszavalja kedvenc verseinek egyikét, Baudleaire *Egy döngét*, olyan hangsúlyokkal és átéléssel, hogy másnap fegyelmi tárgyalásra lesz hivatalos. A tárgyalásra persze már igencsak ittas állapotban érkezik, elmondása szerint szándékosan botrányt okozva. Talán itt hangzottak el az ominózus, politikai tartalmaktól sem mentes mondatok, mindenesetre a következmény nem várat magára: először Budapest összes színházából tiltják ki, később pedig a tiltás már az egész országra kiterjed. Ez követően nyugdíjazásáig utcaseprőként dolgozik. Gonosz iróniaként éppen a Magyar Rádió körzetében kapja meg első szolgálati helyét a Köztisztasági Hivaltól, ami igen kínosan érinti, mert régi művésztársai már az első munkanapján fölismerik egykori kollégájukat.

Patai István Huszárik Zoltán rendező egyik legközelebbi barátja volt. Olyannyira, hogy a fiatalon elhunyt rendező halála után annak családja egyedül őt hívja meg Huszárik szülőfalujába a halotti torra. Mi több, végső soron neki köszönhető a legendás magyar rendező halála is: amikor ugyanis több év után összetalálkoztak, olyannyira megörültek egymásnak, hogy egy álló hétig - bezárkózáván Huszárik

lakásába – addig isznak, amíg össze nem esnek. Az eredmény: Patai túléli, Huszárik nem. Patai sokat mesélt erről a nevezetes esetről, főleg arról, hogy Huszárik lakása teli volt rajzokkal: a haldokló Szindbád utolsókat rángó kezének számtalan vázlatával volt borítva a padló.

A Dharmával utcaseprő korában találkozok. Közvetlenül ezt megelőzően, még a hatvanas években (vagyis gyakorló művész korában) egyik szervezője és egyben állandó vendége annak a ma már legendás zuglói értelmiségi körnek, ahol Hamvas Béla olykor-olykor megfordult és előadott, főként élete utolsó éveiben. Patai elmondása szerint ő akkoriban rendkívül unalmas és érdektelen embernek tartotta Hamvaszt, s csak később, a buddhizmussal és különféle ősi tanításokkal való találkozása után jött rá, hogy kit is nem ismert meg, amikor még lehetett volna.

Életét azután egyfajta „tantrikus szerzetesség”-nek fogja föl. Miután felesége, a fiatal korában rendkívüli szépségű fotómodell elvállik tőle, szobrászművész fia pedig Franciaországba távozik, Patai egy Totyi nevű tyúkot vesz maga mellé a lakásába.

Patai specialitása a halálmeditáció volt, amelyről igen gyakran beszélt és írt is. Sokszor járt elvonulni az erdőbe, a budai hegyek és környékének sötét barlangjaiba, illetőleg bomló állattetemekhez szemlélni. Egy éjszaka apját is kiásatta a sírből egy leitatott sírásóval, s a málladozó koporsóból kiválasztotta a számára legszebbnek, legalkalmasabbnak tetsző csigolyát, amit külön kis ládikóban tartott, amelyre az volt írva: „Apám”. Műveinek kéziratban megmaradt többsége is jórészt a halállal foglalkozik. Az egyetlen megjelent írása egy ilyen erdei elvonulás rövid naplója, amely azonban elveszett, merthogy hívei és barátai elajándékozták a tiszteletpéldányokat. Főműve, a *Gondolatforgácsok* pedig a Bia-hegy egy kis barlangjába van eltemetve.

Persze a világtól sem távolodott el egészen. Zuglóban élete utolsó éveiben megszervezett egy kulturális – főleg színjátszással – foglalkozó kört, eladdig idejük nagy részét a

kerület kocsmáiban töltő proletároknak. Ettől kezdve az egyik borozóként funkcionáló pincehelyiségben gyakorta hangzottak föl a francia szimbolisták és Pessoa halhatatlan sorai, vagy éppen tibeti szövegek. (Ami már csak azért is szép teljesítmény, mert őt magát a környék kocsmáinak többségéből már jó ideje kitiltották.) De tanított a Buddhista Főiskolán is: drámapedagógiát és ezzel összekapcsolt halálmeditációt. Ő ismertette meg némely erdőbejáróval azt a kunyhót, ahová Hamvas Béla járt elvonulni. Több titkos és szakrális helyet ismert, így az ő fölfedezése például egy máig ismeretlen eredetű mesterséges labirintus a budai hegyekben, ahová instrukciója alapján sokan jártak meditálni, sőt a TeKi közösség egyes tanárai is ide vitték tanítványaikat. Mert tudni kell, hogy Patai István Phutai-Lhagpo-Dordzse néven a TeKi-KaGyü közösség egyik alapítója és spirituális atyja, földi halála után is élő szentként tisztelt mágikus alakja, Kánhapa, vagy más néven Krisnácsárja mahásziddha inkarnációja. Alakjához kapcsolódik az első hazai buddhista csoda is, amikor is már halála után egy bajbajutott TeKi-tagot kihozott a börtönből, aki e sorok írásának idején éppen Patai tiszteletére tesz zarándoklatot Keleten. Varázslatos személyiségének köszönhetően fiatal lányok is beleszerettek és éjszaka esőtől átnedvesedett szariban keresték föl, hogy tanítsa őket, és áldozati tűzifa gyanánt önmagukat ajánlották föl neki: a rendkívüli szegénységben élő, öreg és iszákos városi remetének.

Életének utolsó tanításaként, amikor barátai és tanítványai közvetlenül halála előtt meglátogatták a kórházban – ahová becipeltek, miután két napig hevert lakásának padlóján –, és megrendülten látták, ahogyan félig lebénultan fekszik, és még beszélni sem tud, nos, akkor Patai a jelenlévőknek még úgy-ahogy ép bal kezével, nagy ákombákomokkal a következőket írta egy füzetre: „őszinte részvétem.”

Farkas Attila Márton

Ecsedy Ildikó

1938-2004

„A test üres és üres a test, a test tehát üresség, az üresség test pedig” – mondja a Szív-szútra. Ecsedy Ildikó megtapasztalta a rúpa üres, romlandó, nem-állandó lényegét, és egész életét az állandóbb: a bölcsesség elérésének szentelte.

Ungváron született 1938. március 23-án. A háború után édesanyja négy gyermekével menekült Magyarországra, apja évekig hadifogságban – már ennyi is elég lett volna a szenvedés tapasztalataiból. Ildikó már gyermekkorától hihetetlen akarattal győzte le a betegséget, amely két és fél éves korában támadta meg, és a sugárzón okos kislány mindvégig kitűnő eredménnyel járta végig az iskolákat: 1956-ban érettségizett Budapesten, a Veres Pálné Gimnáziumban. Tizennyolc évesen elkötelezte magát szakmája és hivatása, a sinológia mellett, amelynek majd nemzetközi tekintélyű tudósa lesz. Öt éven át az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kínai-magyar szakos hallgató-

ja volt, majd még az egyetem elvégzésének évében, 1961-ben az orientaliztika két félelmes hírű professzora: Ligeti Lajos és Németh Gyula előtt kitüntetéssel ledoktorált. Olyan témával foglalkozott már ekkor is, melyről kevesen tudnak a világon, s mely látszatra lényegtelen, véletlen adalék csupán a világtörténelemben. (Doktori disszertációjának címe: *Adalékok a karluk nép történelméhez kínai források alapján.*) De a kultúrák határvidékén, találkozásánál élő népek története, azok forrásainak vizsgálata a történelem legfontosabb összefüggéseire világít rá, lényeges elméleti és általános tanulságokkal szolgál. Különösen pedig a magyar nép régmúlt története kutatásának szempontjából szolgálnak fontos tanulságokkal az ázsiai nomád népekről szóló források. Ennek a témának, a magyarság őstörténetének Ecsedy Ildikó sok kiváló cikket szentelt: jól ismerte a nomád népekre vonatkozó kínai forrásokat és a magyarság története szempontjából fontos egyéb, különböző nyelvű forrásokat is. Kandidátusi címét 1980-ban az ázsiai nomád népek történelmének kutatásában elért eredményeiért kapta a *Nomádok és kereskedők Kína határain* című, 1979-ben megjelent könyvével. Érdeklődési területe azonban az egész kelet-ázsiai történelmet, Kína kultúrhistoriájának minden ágát felölelte. Írt tudományos és ismeretterjesztő cikkeket a kínai és tibeti szertartásokról, zenéről, a koreai vallásról, eurázsiai samanisztikus kultuszokról, a kínai írás és könyvnyomtatás rejtelméről, a kínai orvoslásról, mongol népszokásokról, türk temetésekről... Az irodalomnak – a klasszikus és modern kínai szépirodalomnak – pedig már egyetemista korától értő fordítója és interpretátora volt: fordított verset és prózát, drámarészletet, figyelemmel kísért és recenziált minden fontos magyarul megjelent kínai irodalmi művet.

Tudományos érdeklődése a 1970–80-as években a kínai állam legősibb története felé fordult, archeológiai és csillagászati adatokat vetett össze, és ezekből bontotta ki a történelem előtti Kína viszonyait, az ősi települések és

államalakulatok kialakulásának valószínű kereteit. Archeoasztronómiai kutatásait nemzetközi érdeklődés kísérte; eredményeit *A kínai állam kezdetei* című könyvében foglalta össze (1987), mely munkájáért 1985-ben akadémiai doktori címet kapott. Megalakulásától, 1972-től kezdve tagja volt az MTA Orientalisztikai Kutatócsoportjának, mestere, Tőkei Ferenc oldalán részt vett az ázsiai termelési mód marxi fogalmából adódó történeti következtetések kutatásában, több cikket és tanulmányt szentelt e témának, a kutatócsoport tanulmányköteteinek szerkesztését tudós hozzáértéssel és hallatlanul lelkiismeretes aprólékossággal végezte.

Kína és Belső-Ázsia kultúrtörténetének sok vonatkozását kutatta, más kultúrák neves magyar tudósainak (például Harmatta Jánosnak, Uray Gézának, Barlai Katalinnak) nyújtott segítséget saját területükre vonatkozó kínai források értelmezésében.

Fiatalabb korában megfordult az európai Kína-kutatás neves központjaiban, de élete utolsó huszonöt évében alig hagyta el lakótelepi, szűk lakását, mégis figyelemmel kísérte szakmája és a világ minden fontos történéseit. Hozzá jártak kollégák és tanítványok, tisztelők és barátok. És mindenkinek segített tanáccsal, biztatással, kölcsönadott könyvekkel. Témákat adott, átsegítette a fiatalokat a buktatókon. Mert tanár és mester is volt: címzetes egyetemi tanár az ELTE-n, a kínai tanszék tudományos irányítója a Miskolci Bölcsész Egyesületben, egyetemi tanár A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán. Az ELTE bölcsészkarán a kínai doktori programot vezette, de már korábban a fiatal nemzedék több jeles fiatal sinológusa az ő vezetésével szerezte kandidátusi címét. Művelődéstörténeti tanulmányai, tankönyvei pedig a következő nemzedékek számára is lehetővé teszik, hogy merítsenek hatalmas tudásának tárházából.

1994-ben a római Academia Europaea tagjai közé választotta, a Harvard Egyetem a világ legjobb ezer Közép-Ázsia kutatója közé sorolta, 1995-ben a Magyar Tudo-

mányos Akadémia Eötvös József Koszorúja jelezte itthoni elismerését.

A buddhizmus, mint összekötő kapocs azon népek kultúrájában, melyek történelmét és kultúráját kutatta, régóta foglalkoztatta. Elsősorban a nagy Tang-kori (618-907) kínai zarándokok, Fa-xian, Xuan-zang és Yi-jing útleírásai, belső-ázsiai buddhista országokról és tanokról szóló beszámolóit tartoztak kutatásainak körébe.

Élete, akaratereje, morális tartása példaként marad meg mindazok számára, akik megpróbálnak a külső jelenségektől és formáktól függetlenül élni, akik önmaguk lényegét akarják megtalálni, akik önnön személyiségüket mindinkább visszafogva alkotnak mások: minden élőlény számára.

Kalmár Éva

Zeisler István

Szenku Mokusó

1946–1990

Sákjamuni Buddha nyolcvannegyedik utóda a zen átadásában, a második európai és egyben az első magyar pátriárka.

Zeisler István 1946-ban született Budapesten. Hároméves volt, mikor szüleivel Franciaországba ment. Párizsban élt, ahol később jogi tanulmányokat folytatott. 1967-ben ismerkedett meg Deshimaru mesterrel, aki nem sokkal azelőtt érkezett Franciaországba. Az elsőik között kezdett vele zazent gyakorolni, és a fordítója lett. Deshimaru mester

szanghájának egyik legjelentősebb alakja, akit sokan Deshimaru két legnagyobb tanítványa közé sorolnak. Megkapta a Dharma-átadás pecsétjét Renpo Niwa zendzsitől, a japán Eihedzsi templom későbbi előjárójától. A mestere halála utáni években, 1982 és 1990 között karizmatikus egyéniségével és rendkívüli energiájával tartotta össze a szanghát Franciaországban.

1990-ben visszatért Budapestre, hogy a Dunába szórja két hónappal korábban elhunyt édesapja hamvait, majd megállás nélkül végigvezette az utat Budapesttől Párizsig, ahol tizenhárom nappal később, 1990. június 8-án ő is meghalt.

Vissza kívánt térni szülőhazájába, hogy létrehozzon egy dódzsót, vagyis az Út gyakorlásának helyét, és elhozza a keszát, a Buddha ruháját és a zazen gyakorlását. Korai halála azonban megakadályozta e terv megvalósításában, ezért első tanítványát, Mjóken szerzetest (Yvon Bec) küldte el Magyarországra és Kelet-Európába, aki megalapította a Zeisler Alapítványt és a Mokusó Zen Házat, mely spirituális alapítójáról kapta a nevét.

Közönségesen szótó névvel illetik a zen legtisztább vonalát, a csendes zent. De azt is mondják: mokusó zen vagy musotoku zen. A mokusó zent azért tekintik a legmagasabb rendűnek, mert cél nélküli. Olyan szintű bölcsességet kapunk, amit nem lehet felmérni. Egyáltalán nem lehet kategóriákat alkotni róla. És pontosan ez a név az, amit Deshimaru mester a tanítványának, Zeisler Istvánnak adott, amikor szerzetessé avatta: Szenku Mokusó, az Üresség Bölcsé, Csendes Megvilágosodás.

A Hóbódzsi templomban, a Pilis hegységben minden év júniusában nagy, tíz napos szessinre kerül sor Zeisler mester emlékére: ez a Mokusó-szessin. A halálának évfordulóján tartott zazen éjszakán, hetedikéről nyolcadikára virradó éjjel hagyományosan elrecitáljuk a *Mokusókát*, *A csendes megvilágosodás énekét*, melyet Wanshi mester (Wanshi Szokaku, Hongzhi Zhengjue, 1091-1157) írt:

A CSENDES MEGVILÁGOSODÁS ÉNEKE

Amikor a csendben minden szó el van feledve,
Az tisztán megjelenik előttünk.

Amikor megvalósítjátok, az időnek nincs határa többé
És ez az a pillanat, amikor a közegetek életre kel.

Ez a csodálatos tudat
Tisztaságtól és ritkaságtól csillog.

Mint a hold alakja, mint egy csillagfolyó,
Mint a hóba öltözött hegyek
És a csúcsokat borító felhők.

Csodálatos fénykörük sugározva
Ragyog a sötétségben.
Akár a határtalan térben repülő daru álma,
Akár egy mozdulatlan tó a fénylő őszben.

A határtalan idő feloldódik a haszontalanban
(az ürességben)
És semmi sem körülhatárolható.

E fényben
Minden erőfeszítés elfeledve.
Mi e tündöklés helye,
Ahol fény és világosság elűz minden zavarodottságot?
Egy atom esszenciája
Átfúrja (áthatolja) a végtelenül kicsinyt,
Ez az arany vetélő a jáde szövőszéken.

Alany és tárgy kölcsönösen hat egymásra,
Fény és sötét egymástól függ.

Amikor kölcsönös cselekvésük harmónia,

Nincs többé függés a tudattól vagy a betűtől.
Igyátok meg a helyes látásmódok orvosságát,
Üssétek meg a mérgező rágalmak dobját.

Amikor a csend és fény tökéletes,
Az élet és a halál az én birtokom (választásom).

Végül az egy átlép a kapu küszöbén,
A gyümölcs megéri az ágán.

Csak ez a csend a végső tanítás.
Csak ez a fény az egyetemes válasz.
Az erőlködés nélküli válasz,
A meghallhatatlan tanítás.

Az univerzumban minden ragyog
És hirdeti a Dharmát.
Kölcsönösen válaszolva egymásnak,
Tanúskodnak egymásnak (igazolják egymást)
Kérdés, válasz és igazolás
Tökéletes összhangban.

Amikor a fény csend nélküli,
A megkülönböztetések megjelennek.
A tanúságból és a válaszból
Csak diszharmónia születik.

Amikor a csendben eltéved a fény,
Minden műveletlenül (parlagon) marad,
És haszontalan.

Amikor a csendes megvilágosodás tökéletes,
A lótusz kivirágzik,
Az álmodó felébred,
A folyók az óceánig folynak,
Az ezer hegy meglátja a magas (nemes, büszke) csúcsot,

Akár a hattyú, mely elválasztja a tejet a víztől,
Akár a virágport gyűjtő méh.

Amikor a csendes fény
Megérinti a végső pontot,
Örökkévalóvá teszem iskolám eredeti hagyományát.
Ezt a gyakorlást csendes megvilágosodásnak hívják,
Ami áthat mindent, a legmélyebbtől a legmagasabbig.

Yvon Bec

Szerb János

1951–1988

Szerb János tibetista 1977–1982 között a Magyar Tudományos Akadémia Altajisztikai Kutatócsoportjában dolgozott, s tanított az Eötvös Loránd Tudományegyetem Belső-Ázsia Tanszékén. Ezt az időszakot követően a Bécsi Egyetem Kelet-Ázsiai Intézetébe került, mint a buddhista tudományok kutatója. Elnyert egy kinevezést: Forschungsstelle für Kultur-und Geistesgeschichte Asiens, s ott folytatta oktatói és kutatói tevékenységét. Tudományos kutatásának fő területe a klasszikus tibeti irodalom volt. Előkészítette Buszton híres *Cshosz 'bjungjának* újra kiadását a *Comparative Study of Tibetan Historical Sources* („Tibeti történeti források összehasonlító tanulmányai”) című sorozat első köteteként. Ez a műve már csak halála után látott napvilágot. Tervei szerint a sorozat közzétette volna számos tibeti történeti forrás kritikai kiadását, teljes vagy részleteinek fordítását és elemzését. Sajnálatosan korai távozása derékba törte a programot. Csak remélni lehet, hogy kutatásának lesz folytatója.

MŰVEI:

On the activity of Sa skya pandita. In: Aris, M. – Aung San suu Kyi (szerk.), *Tibetan Studies in Honour of Hugh Richardson. Proceedings of the International Semi-*

- nar on Tibetan Studies*, Oxford: 1979; Warminster: 1980
- Some notes on the events of the years 1251–1254*. In: *Acta Orientalia Hungarica* 34, 1980, pp 263–285.
- The „patron-patronized” relationship*. In: *Soundings in Tibetan Civilization*, Manohar: 1985, pp 165–173.
- Apropos of Tolui*. In: Sagaster, K. – Eimer, H. (szerk.), *Religious and Lay Symbolism in the Altaic World and Other Papers. Proceedings of the 27th Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, Walberberg, June 12th to 17th, 1984*. Wiesbaden: 1989, pp 365–378.
- Works of Alexander Csoma de Kőrös*. In: *Bulletin of the Csoma de Kőrös Symposium*, 1977, pp 23–26.
- Articles in Asia Major related to Tibetan studies*. In: *Bulletin of the Csoma de Kőrös Symposium*, 1978, pp 27–31.
- Retrospective bibliographies related to Tibetan Studies*. In: *Bulletin of the Csoma de Kőrös Symposium*, 1979, pp 62–110.
- A bibliography of articles on Tibetan and Inner Asian studies (1977–79)*. In: *Bulletin of the Csoma de Kőrös Symposium*, 1980–83, pp 5–110.
- A note on the Tibetan-Uigur treaty of 822/823*. In: Steinkellner, E. – Tauscher, H. (szerk.), *Contributions on Tibetan language, history and culture. Proceedings of the Csoma de Kőrös Symposium held at Vienna-Velm Austria, 13–19 September 1981*. Vol. I., Wiener Studien zur Tibetologie und Buddhismuskunde. Hrsg. Von E. Steinkellner, Wien: 1983, pp 375–387.
- Two Notes on the Sources of the Chos-byung of Bu-ston Rin-chen-grub*. In: Epstein, L. – Sherburne, R. F. (szerk.), *Reflections in Tibetan Culture. Essays in Memory of Turrell V. Wylie. Studies in Asian Thought and Religion, Vol. 12*. Lewiston: 1990, pp 143–148.

- A Buddhist Terminological Dicitonary. The Mongolian Mahāvvyutpatti. (Sárközi Alizzal).* Budapest/Wiesbaden: Akadémiai kiadó és Otto Harrassowitz Verlag, 1990
- On the Nepalese Wife of Srong btsan sgam po* (előkészületben)
- Bu Ston's History of Buddhism in Tibet.* In: *Beiträge zur Kultur- und Geistesgeschichte Asiens, Nr. 5,* Wien: Verlag der Österreichischen akademie der Wissenschaften, 1990, p 214.

Szerb Jánost barátai, ismerősei egy kicsit hobónak tartották. Ennek ellentmond az a komoly, mélyenszántó tudományos munka, amelyet hátrahagyott. „Mindig úgy éreztem, hogy senkit és semmit nem vesz komolyan – és arra sem tart igényt, hogy őt komolyan vegyék” – írta róla Petri György a verseihez írt utószavában. Merthogy költő is volt. *Ha megszólalnék* című kötete már halála után, 2000-ben jelent meg, bár valamennyi verse bécsi útja, 1982 előtt íródott.

Hadd álljon itt egy:

EMLÉKEZÉS EGY KÜLÖNÖS NYÁR-ÉJSZAKÁRA

valamelyik év
valamelyik tél
valamilyen lakás
valahova haza

El!

Sárközi Alice

Bánfalvi András

1955–2002

Bánfalvi András 1955. február 25-én született Budapesten. Az Eötvös József Gimnáziumban érettségizett, majd a Kandó Kálmán Villamosipari Főiskolán szerzett diplomát 1982-ben. Üzemmérnökként dolgozott a Pestvidéki Gépgyárban, majd munkahelye 1986-ban Indiába küldte hat hónapra. 1990-ben rövid ideig a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnál volt informatikus. Mindezek mellett mechanikai műszerészi szakvizsgát szerzett, elvégezte a moziüzem-vezetői és gépkezelői szaktanfolyamot, amatőr csillagászként távcsöveket is készített; német, angol és orosz nyelvből fordított szépirodalmi műveket, filmelméleti írásokat. 1991-től A Tan Kapuja Buddhista Főiskola hallgatója, majd később könyvtárosa. A Főiskolán az első évben filmesztétika-órákat tartott, később filmklubot vezetett. A Főiskola könyvtárának jól válogatott állományát jórészt András alakította ki munkatársa segítségével. Számos fordítással gyarapította a ma-

gyar nyelvű buddhista szakirodalmat: *Gyémánt szútra* (1998), *Szertartás a halottakért: tibeti halálmeditációk* (1998), *101 zen történet* (1994), *Szív szútra* (2001), valamint az *Egyiptomi halottaskönyv* (1994, 1995) és a *Válogatás a Nag Hammadi könyvtár ókeresztény (apokrif) szövegeiből* (2002). A Magyar Könyvklub 1996-ban jelentette meg *Az ördög alternatívája* címmel Frederick Forsyth regényének fordítását, amit szintén András készített el. Számos munkája maradt befejezetlenül, szövegfájlokban. Amatőr filmsként számos kisfilmet alkotott, rövidfilmjei közül néhány Amszterdamba is eljutott.

2002. április 28-án, hosszú betegség után a halál lefogta kezét.

Kalmár Csaba

Bánfalvi András a Kőbányai Nonprofessional Filmstúdió munkájában kezdetektől fogva fontos részt vállalt. Az 1970-es évek elején szerveződő amatőr filmesekből álló stúdió célja mindig az volt, hogy az éppen aktuális és hivatalos filmes irányzatok mellett teret és lehetőséget kínáljon a szakma iránt érdeklődő, új szemléletet kialakítani vágyó fiataloknak.

András minden szárnyait próbálgató fiatalnak segítséget nyújtott munkája elkezdésében. A forgatókönyvek és a kész felvételek szigorú bírálatával segített formálni filmes látásunkat, filmelméleti hozzászólásai, széles körű ismeretei elmélyítették a filmről mint művészetről, funkciójáról, eszközeiről való tudásunkat.

Az elméleti és technikai segítségnyújtás mellett ő maga is rendre készítette saját kisfilmjeit. Video-esszé, vagy talán videokísérlet lehet a megfelelő szó munkáira, melyekben létfilozófiáját, a világról alkotott filozofikus képét igyekezett egészen egyedi látásmóddal képkompozíciókba önteni. Irányzatokba besorolhatatlan megformálású filmjei

igazi szellemi utazást, meditációs élményt kínáltak az értő közönségnek, azokat rendíthetetlenül, saját lelki útja bejárásának eszközeként készítette akkor is, mikorra már a maroknyi értő közönség is elveszett.

A Filmstúdió megszűnése után tovább vezette az utódként létrejövő filmklubot, melynek közönsége éjszakába nyúlóan hallgatta többek között az általa legtöbbször becsült rendező, Tarkovszkij filmjeiről szóló, egyedülállóan mélyen értő filmelemzéseit. Mindig új szempontokat felvető meg látása, véleménye pótolhatatlanul hiányozni fog.

Kárpáti Ildikó

Horváth Zoltán

1955-1996

Horváth Zoltánról nem egyszerű dolog buddhista kiadványba írni. Noha kétségkívül ő volt az az ember, aki Magyarországon – de talán ennél jóval nagyobb területen is – a legtöbbet tudott a buddhista filozófiáról és a buddhista logikáról, elképzelhetőnek tartom, hogy nem mindenki tekintene csodálattal arra a rendkívül széles spektrumú életre, amelyet ő élt. Ez az élet a budapesti valóságban telt el. A zseniális elméleti ismeretek szoros kapcsolatban voltak a mindennapi élet jelenségeivel, és maguk az ismeretek sem korlátozódtak pusztán a szorosan vett orientalisztika világára, hanem a körülöttünk – akkor – lévő politikai rendszer szemlélete, ismerete, és természetesen kigúnyolása éppúgy részét képezte a fiatalember világának, mint a buddhista logika egyes speciális részterületei.

A kettősség – melyet inkább továbbra is széles spektrumú életvitelnek neveznék – folyamatosan jelen volt. Egy, az ELTE keretein belül rendezett tibetisztikai konferencián, ahol sorban követték egymást az érdekes vagy érdektelen

előadások, amikor Horváth Zoltánra került sor, az addig elegánsan öltözött és mindenképpen értelmesnek tűnni akaró előadók után ballondzsekijében az asztalhoz lépett, rákönyökölt, és egy elképesztő előadással kápráztatta el a népes közönséget.

Az MTA Orientalisztikai Munkaközösségében, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a szegedi egyetemen és a Buddhista Főiskolán végzett oktatómunkája kiegészítéseként folyamatos kapcsolatban volt az őt körülvevő világgal, amely állandó kihívást jelentett számára, és ezért annak határait próbálgatta.

Kevés műve jelent meg a buddhista filozófiáról, ám azok annál mélyebbek. Nem zárkózott el a népszerűsítő irodalom fordításától sem, így számos nyelvből fordított Tibet kultúrájáról szóló munkákat. Az ő munkájaként fordult magyarra a XIV. Dalai Láma önéletrajzi könyve, de fordított Mircea Eliadét, vagy akár tibeti orvosi ismereteket taglaló művet oroszról. Hamarosan elérte, hogy a tibetisztikában ő lett a „horvátzoli”, ami természetesen rangot, és nem is akármilyen rangot jelentett.

Ez a rang kísérte el őt a budapesti éjszaka különféle kocsmáiba, ahol éppúgy tudott kapcsolatot teremteni a valójában csak az éjszakára szakosodott emberekkel, mint saját kollégáival, akik közül többen is vele tartottak ezeken a kalandozásokon. A kocsma boxaiban gyakran folyt a beszélgetés kedvenc buddhista szakterületéről, de e szakterület semmivel nem érvényesült jobban a beszélgetésekben, mint akár Petri György munkássága vagy az '56-os események akkoriban még szabadon nem tárgyalható részletei. Mindezek a témák talán komolynak tűnnek első pillantásra, és mintha a komolyság merevséget hozna magával – nála azonban ugyanehhez a humor járult. A vidámság és a sajátos humor volt az, ami – megkockáztatom a kijelentést – nem engedte, hogy bármit is túlságosan komolyan vegyen, ettől azonban mindaz, amiről humorral szólt, megőrizhette méltóságát.

Az általa választott életmód, a nap 24 órájának kiterjesztése, a hegy és egyéb nedvtermők levének mértéktelen fogyasztása nem segítette elő a hosszú létet a szamszárában. A virtuális szamszárának azonban azóta is része, az általa fordított könyveket ma is forgatjuk mindannyian, a magyarországi tibetisztika és buddhológia már a legfontosabb nevek között tartja számon Horváth Zoltánt. Útkeresése közben lassan ráébredt arra, hogy érdemes lenne vigyáznia magára, de akkor más késő volt.

Horváth Zoltán (1955. március 12., Budapest – 1996. szeptember 14/15., Budapest). A Toldy gimnáziumban érettségizett 1973-ban, majd az ELTE bölcsészettudományi karán tibeti és általános nyelvészet szakon végzett. Fő kutatási területe a buddhista logika. Tanított a szegedi József Attila Tudományegyetemen, A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán és az ELTE-n.

MŰVEI:

A buddhista ismeretelmélet egyik részterülete: a következtetések tana. Sankaraszvámin: Bevezetés a logikába. (Njája-pravésa). In: Fehér J. – Horváth Z. (szerk.), *Buddhista logika. (Történelem és Kultúra 12.)* Budapest: Orientalisztikai Munkaközösség – Balassi Kiadó, 1995, pp 79–106.

A hit és tudás az indiai és tibeti ismeret-elméletben. In: *Vallási hagyományok keresztútján. (Történelem és Kultúra 6.)* Budapest: MTA Orientalisztikai Munkaközösség, 1990, pp 46–57.

A megmagyarázhatatlan felfoghatatlan. In: Adamik L. et al. (szerk.), *Mauzóleum. Halálirodalom.* Budapest: Bölcsész Index Centrál, 1987, pp 19–26.

A szenvedés egyetemessége. Sgam-po-pa: Thar-rgyan. In: Fehér J. (szerk.), *Tibeti buddhista filozófia. (Történelem és Kultúra 11.)* Budapest: Orientalisztikai Munkaközösség – Balassi Kiadó, 1994, pp 77–90.

- Az összetett mulandóságról való tanítás.* In: Ecsedy I. (szerk.), *Uray Géza emlékére. (Történelem és Kultúra 8.)* Budapest: MTA Orientalisztikai Munkaközösség, 1992, pp 69–78.
- Benedek professzorék átlagos parasztjai, avagy az agyafosztott béka kalandjai a tibeti misztikával.* In: *Kapu. 2.* Különszám, 1989. május, pp 72–85.
- Klong-rdol's Classification of Valid Logical Reasons.* In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* 43, 1989, pp 391–397.
- Structure and Content of the Chad-ma rigs-pa'i gter: An epistemological treatise of Saskya Pandita.* In: Ligeti, L. (szerk.), *Tibetan and Buddhist Studies. Commemorating the 200th Anniversary of the Birth of Alexander Csoma de Körös. Vol. 1.* Budapest: Akadémiai kiadó, 1984, pp 267–302.
- The Classification of Valid Logical Reasons in Terms of their own Nature (no-bo).* In: Uebach, H. – Panglung, J. L. (szerk.), *Tibetan Studies.* München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1988, pp 203–207.
- Tibeti irodalom.* In: Szerdahelyi I. (szerk.), *Világirodalmi lexikon 15.* Taa-tz. Budapest: Akadémiai kiadó, 1993, pp 487–490.
- Kuijip, L. W. J. van der, *Contributions to the Development of Tibetan Buddhist Epistemology.* Wiesbaden: Franz Steiner, 1983 (ismertetés). *Indo-Iranian Journal* 30, 1987, pp 314–321.

FORDÍTÁSAI

- Száműzetésben – szabadon. A tibeti Dalai Láma önéletrírása.* Budapest: Írás Kiadó, 1990
- Eliade, M., *Jóga.* Budapest: Európa, 1996.
- Bazaron, E., *Tibeti medicina. A tibeti orvostudomány körvonalai.* Budapest: Noran kiadó, 1998 (Nagy Zoltánnal)

Nagy Zoltán

A Tan Kapuja Buddhista Egyház
1098 Budapest, Börzsöny utca 11.
Telefon: 280-6712, fax: 280-6714
E-mail: egyhaz@tkbf.hu
Honlap: www.mahayana.hu